Mooljee Jaitha Arts & Science College, Magazine

FEBRUARY 1947

Editorial Committee

(1) Principal V. K. Chaudhari
(2) Prof. T. P. Chitanand
(3) Prof. G. H. Tarlekar

MOOLJEE JAITHA ARTS & SCIENCE. COLLEGE, MAGAZINE.

EDITOR
T. P. CHITANAND.

CONTENTS.

		Page
1 College Notes		1
2 Freedom and Planning ...	Prof. Potnis	7
3 My Letter	Navinchandra Dalal	13
4 Urdu short stories of today	Nazeerali Khatib	15
5 Limits of Reason	Prof. Prabhu	17
6 Pot-Pourri		21
7 Woman – The Queen of the Home ...	P. T. Ghan	26
8 The Physical Science & its Message ...	Prof Agarwala	30
9 Our Annual Social		32
10 Gymkhana Activities ...	Prof. Potnis	36
11 Sports Prize winners ...		38
12 The Bazm-e-Urdu ...		40
13 Freeships & Scholarships		41

मराठी विभाग.

			पृष्ठ
१ मृत्यूस आव्हान	(कविता)	ग. ह. तारळेकर	१
२ तिचं रहस्य		...प्र. त्र्यं. घन	२
३ 'स'	(कविता)	कवि भ्रमर	६
४ भारताचें क्रांतिपर्व		...मो. स. भावे	७
५ अंधःकारांतून		...ए. आर. पाटील	१४
६ स्मृति	(कविता)	केदार मुंदडे	१६
७ जयहिंद		...श्याम अहिरराव	१७
८ मराठी काव्यगायन		...ग. ह. तारळेकर	१९
९ वहिनी	(कविता)	भागवत चौधरी	२६
१० संपादकीय			२७
११ मराठी वाङ्मय-मंडळ अहवाल			२८

AN APOLOGY.

We offer our regrets for being so late as this. This number ought to have been ready for distribution by the beginning of this month and was quite naturally, very ardently expected by our students. If their expectations were frustrated for the time being we are very sorry for that. Of course we have a number of explanations to offer for this inordinate delay. In the first place, we received the permission, to publish this magazine, from the Government of India (after prolonged correspondence extending over some six or seven months,) by the end of January 1947 or to be precise by the 31st of that month. Then there were difficulties about paper and sufficient amount of English type. To get all these was no easy task and our thanks are due to Mr. V. C. Nehete proprietor, Deccan Printing Press who fascilitated our work in more ways than one. If there are mistakes in printing and the legendary Devil stalks this mass of ink and paper a bit too freely readers must pardon us for that. Few can realize the difficulties one meets in getting 'English matter' printed in a mofussil place like this. Again we had no time to go through the 'proofs' a number of times that we ought to have done in the circumstances We are however confident that our readers will approach this first effort of ours in an appreciative spirit and pardon us our mistakes with a generous heart.

— Editor.

* Due to want of space and time we could not print the article detailing the efforts which were made from time to time for starting a college in Jalgaon.

— Ed.

OUR DONOR

Shreeman Sheth Chatrabhuj Govardhandas J. P.

Mooljee Jaitha Arts & Science College, Magazine

Vol. I] FEBRUARY 1947. [No. I

COLLEGE NOTES.

Starting a College in Jalgaon was a happy augury indeed. It was the realization of a dream which had pleasantly obsessed the minds of the people in Khandesh for upwards. of twenty years. (Readers will find elsewhere a detailed account of the efforts which were made in that direction from time to time). The fruition of the dream was mainly, or shall we say, entirely due to the traditionally generous donation of Shreeman Chatrabhuj Sheth the Bombay millionaire, a noble scion of a noble family. The Mooljee Jaithas (late Shreeman sheth Mooljee Jaitha, grandfather of our donor was mainly responsible for raising the prestige and status of the family and hence the family has come to be known after him) are not known so much for their 'fabulous' riches as for their million rupee donations. Scattered the country over, the donations are said to extend to many millions of rupees. The family's connections with Jalgaon are also very wellknown. Owning a huge tract of land and many buildings the family formerly owned a Cotton textile mill in the city. Go where one may, one is bound to meet in the city places and institutions which have been touched and reared up by the philanthropic hand of the family. The Civil Hospital, the Govt. High School, The Town Hall, everywhere you find monuments to the family's matchless generosity. It was in the fitness of things, therefore, that the people in Jalgaon should have approached Shreeman Sheth Chatrabhuj for a donation for starting the college. And like a prince Shreeman Shet Saheb responded. He immediately

wrote down a cheque for two lakhs of rupees and promised further help. It was following the family traditions The college was brought into being. The enthusiasm of the people was unbounded.

Drawing up a constitution, electing a Managing Council, collecting funds were things which had been done. The Managing Council had collected nearly sixty thousand rupees and was busy with the affiliation matters. Though the proposal was shuttle-cocked a bit in the University bodies and held the breath of the people in Khandesh in suspense, it was ultimately accepted by the University and the Government. Then rose a surge of enthusiasm which attracted a number of students to the college, so many that the college had the highest strength amongst the 7 or 8 colleges started in the presidency in that year. 20th June 1945 therefore is really (we are not expressing a shibolleth) a red letter day in the history of Khandesh.

It cannot be denied, however, that the efforts of the people belonging to all castes, creeds and communities were responsible for the starting of the college. The enthusiasm was thus a general one an expression of the mind of the people in Khandesh. But what difficulties the management had to face and obstacles to get over it is only the people who are in the know of things who can realize. The task therefore, with which Principal N. G. Mohile was faced was no easy one. With a wealth of experience behind him, cheerful good humour and capacity for sustained work he did his best for the college. The college and the society will always remain grateful to him. He however left due to his own difficulties and we missed him much. But the next choice was a very brilliant one. A young man with a distinguished career both in Bombay and at Cambridge (he has double tripos to his credit: Mathematics Part II and Natural Sciences Part II) Principal Chaudhari is 'gifted' with capacity for administrative work. A son of the soil, burning with a desire for making this institution a premier one on this side of the presidency he has ceaseless industry ,cheerfullness and above everything else tact–a quality that is absolutely necessary in a man who presides over the destinies of an institution. It is now beyond doubt that the institution will steadily prosper and

within a few years time will be able to command an excellent strength and compete with the premier institutions in Bombay and Poona.

* * * * * * * *

But the physical foundations of the college are yet to be laid though the moral foundations have been truly and well laid. Though there is plenty of money in Khandesh and the land yeilds 'gold' yet the sources have to be tapped and the 'riches laidl bare'. Hence the millions in Khandesh have to contribute their literal 'mite' in order that the institution finds a roof over its head. Therein lies a great task for the management and they have all to bend their energies in that direction. We are however glad to record that the society has purchased an extensive site for the college measuring about 25 acres of land. We hope that the construction work will soon begin.

* * * * * * * *

The present premises of the college are the leased buildings belonging to the Maratha Vidhya Prasarak Co-operative Samaj to whom the Khandesh College Education Society advanced nearly 60 thousand rupees for the construction of the building. These are insufficient for the growing needs of the college especially when the college anthorities propose to start B. A. and B. Sc. classes from June 1947. The University commission which visited the college in November 1946 for the renewal and extention of affiliation were more than satisfied with what they saw and heard. The University commission comprised of Principal Gunjikar, Prof. Welinkar, Prof. Wadekar, Principal Paramashivyya, Prof. S. V. Shah and Prof. Murti. It is understood that the report of the Commission is quite satisfactory and that they have recommended the college for the extention of affiliation for the purposes of starting B. A. & B. Sc. classes. The college authorities have asked for permission to teach the following subjects at the B. A. & the B. Sc.

B. Sc.	B. A.
(1) Principal Mathematics	(1) English Honours
(2) Principal Chemistry	(2) Economics Honours

(3) Principal Physics
(4) „ Zoology
(5) Subsidiary Botany

(2) History Pass
(4) Marathi Honours.
(5) Sanskrit Honours
(6) Mathematics Honours.

* * * * * * * *

On the academic side we are glad to report that the college has already about two thousand and five hundred books in the library and proposes to spend about Rs. 15,000/— by the end of June 1947 when the degree classes are to be added. The college subscribes to a number of magazines (dealing with Scientific and literary topics) from this Country, Great Britain and America. The routine lecture work is going on with the usual efficiency and we are glad to note that the attendance of the students is 'excellent' as compared with the attendance in the bigger colleges.

The staff of the College comprises of the following:—

(1) Principal V. K. Choudhari	M. A. (Cantab) B. Sc. (Bom)	Prof of Mathematics and Principal
(2) Professor T. P. Chitanand	M. A. LL. B. (Bom.)	Prof. of English and Vice-Principal.
(3) Dr. N. V. Sathe	M Sc. Ph. D. (Bom.)	Prof. of Chemistry
(4) Prof D. D. Narawane	M. Sc. (Bom.)	Prof. of Biology.
(5) Prof. C. R. Potnis	M. A. (Bom.)	Prof. of Economics and History
(6) Prof. B. M. Agarwala	M. Sc. (B. H. U.)	Prof. of Physics.
(7) Prof S. N. Tamhane	M. Sc. B. T. (Nag)	Prof. of Botany.
(8) Prof. G. H. Tarlekar	M. A. B. T. (Bom.)	Lecturer in Sanskrit and Marathi.
(9) Prof. V. B. Prabhu	M. A. (Bom.)	Lecturer in Logic and English
(10) Prof. S. V. Sirdesai	M. A. (Bom.)	Lecturers in Mathematics.
(11) Prof. S. A. Shaikh	M. A. LL. B. (Bom.)	Lecturer in Urdu and Persian.
(12) Mr. N. R. Rao	B. A., B. Sc. (Bom.)	Demonstrator in Physics.
(13) Mr. D. H. Chaudhari	B. Sc. (Bom.)	Demonstrator in Physics.
(14) Mr. K. P. Warke	B. Sc. (Hons.) (Bom.)	Demonstrator in Chemistry
(15) Mr. R. K. Dikshit	B. Sc. (Hons.) (Bom.)	Demonstrator in Chemistry
(16) Mr. K. S. Dandekar	B. A. B. T. (Bom.)	Part time Lecturer in German.
(17) Mr R. Y. Prachand	B. A. B. T. D. P. Ed.	Physical Instructor

Young, energetic and enthusiastic the staff is doing its best to lay down traditions of sound scholarship and an eager, restless search for knowledge.

* * * * * * * *

The first annual social gathering of the college took place on 3rd March 1946. It was a very happy function. Dr. Mata Prasad, Principal of the Royal Institute of Science, Bombay honoured us by presiding over the function. His was a very scholarly address.

The annual social gathering this year was unique in many ways. It took place on the 8 th October 1946. We were very fortunate in having Mr. L. M. Patil, Minister for Excise and Reconstruction as our chief guest. The event was the unique of its kind in the history of Jalgaon. A very capacious pandal had been specially erected for the purpose and very tastefully decorated. (Readers will find elsewhere a detailed account of the annual social gathering). Nearly a thousand people listened to the learned address which mainly dealt with the need and the principles of

planning. The Presedential address was rounded off by two dramas staged by students which won the plaudits of the people in the city.

* * * * * * * *

From among the notable visits to the college we mention the following:—

Mr. I H. Taunton I. C. S. formerly advisor to the Governor of Bombay visited the college on 13-10-46. He had prolonged discusions with Principal Mohile and the members of the Managing Council.

The Honourable the Chief Justice of Bomboy Sir Leonard Stone honoured us with a visit on 15-1-46. He was shown round the college and expressed complete satisfaction with the progress of the institution.

Shri Shankar Rao Deo, the General Secratary of the Indian National Congress and the well-known leader of Maharashtra favoured us with a visit during the second term and addressed the students.

FREEDOM & PLANNING.

Prof. C R Potnis, M. A.

The purpose of this article is to examine whether freedom of the individual can be reconciled with social planning. Since both the words freedom and planning have been variously used by several pecple, it is best to begin by definitions. These definitions may not be acceptable to some, but the following discussion is based on these definitions. By freedom of the individual is here implied the freedom to choose one's own values of life. Since this freedom can be enjoyed by an individual only as a member of society, the realisation of one's values of life must not be at the cost of lives and value of life of other individuals. Another obvious limiting factor for the realisation of values is the equipment of society. Therefore the degree of choice & of the possibility of realisation, of values within the limits just mentioned will indicate the degree freedom of the individual in that society. By planning is meant the centralised direction of resources of society by a definite body of individuals in that socitey, as against the uncoordinated use of resources by individuals on their own initiative. The problem then is to see whether such a planning can be compatible with individual s freedom.

But before taking up the question of planning as such, it would be useful to examine the claims of competitive economy-the alternative to planning-as the preserver of individual's freedom. At the present time when people are groping for a system under which thier freedoms will be preserved, Champions of competitive economy have come forward with a forceful plea for that system accompanied by parliamentary dercoracy. Prof. F. A Hayek, for example, in his "Road to Serfdom" beckons Society back to the abandoned road. He laments that the rich legacy of Thucydides and Pericles: the respect for individual qua individual, is rejected & the Society is lying prostrate at the feet of the new leviathan

the Planning Board. It would be impossible, he says, for any mind to comprehend the infinite variety of different needs of differents people which compete for the available resources and to attach a definite weight to each. But under planning this is done. The planner decides what values are to be rated higher and wht lower; and in the midst of complexity of division of labour, not some, but all values have to be weighted by the planner. And so the individual cannot exercise, as the ultimate judge of his ends his own preferences and values but is dictated to. On the other hand, the price system under perfect competition gives individuals the fullest freedom of producing what they think best, consuming what they want and trading in whatever they please. This is the "economic freedom," of the individual

For Hayek such an economic freedom is the basis for political & personal freedom. In fact there is no such thing as an economic motive Money gives us more freedom, choise in selection In competitive economy, the economic loss will be suffered by sacrificing the least urgent needs of life, the least important values of life; while the higher ones decided by the individual will be realised In contrast, under planning those values will have to sacrificed which the planner thinks must be sacrificed. And hence in competition the freedom of the individual to choise and 'realise his values is effectively preserved. Such is the conclusion of this reasoning.

Now under competition economic, freedom is exercised with a view to maximising profits. The production of a commodity will not be made, unles it is profitable proposition. And if it pays more to produce Rolls-royces than to produce bread, the entrepreneurs will exercise their freedom of producing Rolls-royces, instead of bread. Production takes place to answer effective demand; not necessarily human demand. Therefore while some individuals have the freedom to exercise their preferences by putting up an effective demand, others have the freedom to starve which can hardly be called freedom exept by stretching the word beyond the verge of decency. The price system does not serve as a just rod; choice and preferencen cannot be exercised under

competition by some individuals and the world experience is that they are much more numerous than the others. And we are given the poor consolation that "in a competitive society men unemployed will blame their luck, while in planning authority is to be blamed." In the midst of recurring periods of huge unemployment most of the individuals will not be able to exercise their economic freedom & their general poverty will disable them from enjoying other freedoms, political, & personal as Hayek put it. Competitive economy seems therefore to be the economy of an acquisitive society mostly not the preserver but the destroyer of individual's freedom.

At the same time we cannot ignore the development of competitive economy into a monopolistic economy. Quoting the American Temporary National Economic Committee, Hayek says that monopolies derive their growth not from larger economies of greater size but, from public policies. The point made is that the seeds of monopoly are not inherent in competition, but outside it. It however, appears that the erstwhile competitors guided by the profit motive agree to join in combines & cartels because that motive can be better furthered by forming such monopolies which can restrict supply & thus get more profits. In a monopoly if larger economies may not be made, the supply can be controlled so as to render high profits. Hayek accuses the Liberals of laying wooden insistence on laissezfaire, while they should have pursuaded the state to adopt proper public policies whereby competition could be secured. But who is to bell the cat? for the state is subjected to a great pressure by the monopolists in various fields and in some countries it is nothing more than an executive committee of that class. This connection between the economic sphere & the political sphere is of vital importance. Under this development of competitive system the state tolerates or sustains monopolies & to do this it has to order the regimentation of thought and feeling. The individual cannt choose and realise any values. The state does it for him. In sum therefore the claim of competitive economy as the preserver of individual's freedom is an empty talk.

We may now turn to planning. In the past, indiviual freedom had to be reconciled to it instead of with it. Because planning was made against particular historical context by states based on particular philosophical foundations. The poineer plan was lauched in Soviet Russia by the proletarian dictatorship. The meagre resources were mobilized by the gosplan for two consecutive five-year-plans. Due to the appalling scarcity of resources, the legacy of Czardom, in the beginning the individuals had to be content with scarce means of Substence. But slowly the standard of life was raised It is true that production was not raised so that each could have according to need. What should be produced how much of it, in what way, these questions were solved by the planner. Full fresdom of getting the goods one wants is possible only when all goods become free. But one can talk of smaller and greater freedom. Under Soviet planning production was made for the primary purpose of it, namely – consumption, not for profit. Therefore there was not the hypothetical freedom of the competitive economy, the freedom to seek employment anywhere while the employers turned the job-hunter away. There was, however, some choice in the economic sphere which could be really exercised. With freedom from unemployment & some freedom of choice, the ndividual could possible enjoy freedom of other values. But the vitiating factor in this case was that the economic plan was launched by a dictatorship based on a rigid theory of economic materialism which at once ennobled economic well – being as the one thing worth having and justified the dictatorship as an inevitable phase in the course of history. The historic fact of a cordon sanitaire helped the dicatorship to whip up a collective ego on the altar of which individual freedom was sacrified. But a distant hope was given that there would be classless society in which the state would wither away and there would be fullest freedom. This too was an invitability. Thus the character of the planning state demanded reconciliation of individual freedom to planning at least for the time being.

Perhaps no other planning in history has been really planning. Other plans as for example those of Germany are merely state interference at some points, and the

direction of all national resources is never taken up by a state organ. planning was done to tone up the capitalist economy and the principle-production for the profit for the entrepreneurs was not touched. In Germany the state openly renounced the freedom of an individual to choose values of his own. The individual had no worth as an individual. The state was the thing.

The lessons of the past of planning suggest that planning can create conditions wherein individual freedom can grow, but the the ideology of the planning state may perhaps come in the way. For under planning production can be made to meet consumption. In order to make possible exercise of cho'ce in an ever increasing degree, consumption must be increased and production can rise to answer rising consumption. Because, production is not hampered by the profit motive of competing enterpereneur or a monopolist. The only limiting factor will be the resources available to the society. But here too exploitation of resources can be freely made. The weighting will formally be done by the planner. But when more and more resources are exploited the fact that the planner weights will not weigh much with the individuals. In this respect Hayek's fears will certainly seem exaggerated to an individual under planning in fnture. Moreover man mey invent devices whereby the will's of individuals can be quickly reported to the planning authority and the speed volume and variety of production can be so increased as nearly to satisfy the needs of individuals. As for individuals lines of activity all type of labour will be purged of drudgery and physical exhaustion. On that score too the individual will have cause for satisfaction. Were it not for the recent developments in the physical sciences all this thinking would sound utopian. But imagination boggles at the potentialities of atomic energy which will soon be available to man. We have been so much used to ponder upon the scarcity of resources that we dare not think in turms of a practically free supply of goods and services. But this is not possible under the economy of profit motive which will stop research and limit expansion of resources and production.

The planning state must have an ideology adquate for the purpose of promoting freedom. Such an ideology must be different from a totalitarian ideology. The Soviet planning authority though it offered material well-being stulfied this achievement by its totalitariaism. Novelists dramatist, teachers, editors, writers, all the intelligentsia was required to respond with a rigorously identical reaction. The new planning state must not be built upon a collective ego injected by a crusading spirit of any manner. Its foundation must be the recognition of the worth of an individual and the aim must the promotion of the freedom of the individual. Liberal democracy was ostensibly based on these foundation; but it failed to achoieve the aim because in the economic sphere it left the direction to free enterprisers and did not plan; & in the political sphere the individual found himself a helpless atom while power was passing into the hands of the privileged few. It was this frustration and helplessness under a liberal democracy that made individuals lose hope about it and bulks of them looked for a messiah. Therefore the improvement of democratic institutions is at least as important as democratic ideology. A democratic ideology of the state with suitably improved apparatus and planning will go to ensure freedom of the individual. Without democracy planning will fail to do it; and without planning democracy can pay only lip-service to it. Thus planning by creating plenty will afford exercise of choice in what may be loosely termed material values of life and a refined democracy will afford exercise and choice in the spiritual values of life. With the advance of time the extent of the freedom will increase man's knowledge of psychology which today is half learning and therefore a danger ous a thing. We talk of instinct of property & of acquisition where these may be only expressions in our times of an urge that is different. Therefore it is possible to hope for a smooth working of exercise of choice in future and also for an improvement in the quality of choice. Whether the era of fullest freedom, wherein "from each according to his ability & to each according to his needs" will be realised, really comes or not, planning under democracy certainly opens the way to it.

MY LETTER.

Navinchandra Dalal, F. Y. Sc. A.

This is my tragic letter,
Which is written for heart's satisfaction,
Where the mind wants oblation,
And I search for confirmation,
In order to remove vexation.

My dear Darling,

"Ripples do rise and roll together,
But break before kissing the shore"

At last, our day has ended and now in the evening I sing my last song to say that I have loved your world.

In the dew-cooled calm of the dawn, you walked away to God's temple, bathed in and robed white, with a basketful of flowers in your hand leaving me alone in this merciless world.

When I read the beautiful, glorious and sorrowful chapters from the magazine of our love-book, tears stand in my eyes. I find my life like a man without soul-night without stars. I feel, I am like the tree, that at the end of the flowering summer, gazes at the sky, with its lifted branches, bare of its blossoms.

Yesterday I dreamt and still I was dreaming as before:- You were sitting by my head, tenderly ruffling my hair with your smooth fingers, playing the melody of your touch. I was looking at your face and struggled with my tears, till the agony of unspoken words, burst my sleep like a bubble.

I still remember the day - the day when you walked with me, your breath warm, your limbs singing of life. My world

found its speech in your voice and touched my heart with your face. You tried to move my world, to take the seat at the root of my life but God took you away, before your wish was fulfilled. You came to me with the first ray of dawn and I lost you, with the last gold of evening.

We promised each other to build - a city a city of love-pure and powerful-active and attractive-beautiful and bountiful-real and radiant.

But you forgot to follow and lost your path, found your-self, in the sea of eternal peace. You were the first to march to the beach of death. Your clamour for colours and perfumes troubled-the air.

In the world's dusty road, I have lost my heart. My desiees are scattered to pieces. We are broken and our dreams have vanished. My heart has become silent, like a deserted theatre, with its lamps out. I was a bee, that was wollowing in the heart of your golden dawn, my wings were radiant with it's pollen. But to day I find myself, in the feast of the songs of Autumn.

Let thy love play upon my voice and rest on my silence. Let it burn in the flame of my burning desires.

Ever Yours

"URDU SHORT STORIES OF TO-DAY".

Nazeerali Khatib, F. Y. ARTS.

Urdu literature as a whole, poetry and short story in particular have moved far ahead of any other Indian literature during last fifty years. It is even difficult to say that it lags behind any of the literatures of the World in any concept.

The conception of modern short story in Urdu is a strange and complex mixture of Western and Eastern styles. In the words of our respected Professor, Mr. S. A. Shaikh "Our short story is a literary symbol of the unity of the East and the West" Taking this view into mind if we trace its whole evolution, we shall came across the styles that remind us of Tagore, Wells, Tolstoy, Maupassant and many other luminaries of the world's literature.

As a matter of fact its history begins with that of the Eastern literatures of the past. "Urdu" being a combination of Arabic, Persian, Sanskrit and Bhasha, swallowed all the conceptions of these languages and creations, parallel to Arabian Nights Shakuntala and Shahnama-e-Firdausi, stand in evidence of this fact. Afterwards the trend changed and eyes of Urdu writers were fixed on Tagore. The literature which came out under the influence of this great international poet was called "Adab-e-Lateef", and was very much appreciated upto the year 1935. After 1935 a gang of youngsters took the banner into their hands and introduced us to a new path. The progressive path, as we call it, introduced us to every thing which was found good in other literatures.

It not only brings us near to our daily problems but also throws us into a stream of consciousness. In short, our short story is now helping us in finding ourselves, contrary to the previous ones, which always misguided us and provoked a feeling of escape in our minds.

The main theme of the writers of this class is our Society. Their untiring efforts are directed towards the reconstruction of our Society and the development and propagation of the social good. They not only disclose the superfluousness of the so called educated but also take us to smooth, slim and beautiful life of the Indian vilage covered under the dust of bureaucratic oppression.

The founder of this new movement late Munshi Premchand and afterwards Pandit Sudarshan, Dr. Azam Kuravi, Prof. Ali Abbas Hussaini Rajendra Singh Bedi and Ahmed Nadeem Qasmi followed the last mentioned trend i. e., the presentation of village life as it is, and suggested the ways out of this darkened world. Krishna Chandra found Kashmir with its celestial beauties as the background of his works. Minto and Ismat Chughtai presented the sugarcoated quinine by immersing the human sufferings and brutality in the romantic pools. Akhtar Ansari, Sajjad Zahir, Sardar Jafri, K. A. Abbas and Dr. Rashid Jahan fight with the bare swords. They tell us what they see, with no colour, no design. Then comes the last but not the least batch of those who are marching speedily but have not yet reached the goal. They are Anwer, Ibrahim Jalis. Mahendra Nath, Sher Mohamad Akhtar, Quratul-Ain-Haidar, Syed Alay Imran (Known to some as Imran Barlo) Z Ansari, Khudija Mastur, Hajra Masroor and Siddiqua Begum Sehavi. These are all young-but their observations are tremendous and to some extent dangerous. Their beliefs and ideal are more complicated, more strange, -yet soothing to mind and soul.

Fortunately now, excluding a few, all of them have entered th filmdom and we are waiting to see how they serve their country and elevate the Indian Art in the eyes of the world.

In the end before winding up my thoughts, I would say that Urdu short stories are the most progressive amongst others and shall always remain so unless their progress is hampered by the Imperialist forces which are trying to crush the progressive trend of the Indian Art.

LIMITS OF REASON.

Prof. V. B. Prabhu

सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज । अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥

Man is a very queer mixture of qualities. He calls himself a rational animal. But his being rational only means his not being non-rational. Actually he is more often than not an exceedingly irrational being. And as regards animality, that is an "unrationed" article. He has it in inverse proportion to his rationality. The effect of all this is that he acutely feels his animal wants and is keenly aware of their limitations; but as regards his spiritual possessions ... ... well, thank God that He has been so bountiful to him, he need not crave after more !

Thus if he be a Mahmod, he will envy Mammon, and if he become the owner of extensive vine-yards in Italy, he must needs be jealous of Bacchus. If he have a beatiful wife, he must still sigh dreaming of the harems of Mughul Emperors and curse the anti-polygamy regulations. But it is only Bhagwan Shri Rama Who will feel shy while bestowing upon His menial the monarchy of the Golden Lanka. It is only a "Matawali" Mira who will burn her entire being in the Merciless Flame of Burning Love just to offer some "Bhasma" to her Jogi Lover and yet sob that she cannot love enough ! It is only a rare knower who having realized the all transcending Nirguna Reality of Bhagwan Shri Krishna still exclaims wistfully:— Oh Lord ! Thou art Light itself. And yet Thou art Krishna (the Black One) to us, for we cannot comprehend Thee !

We are living in an age of wild scientific activity which has proved itself as harmful in certain respects as useful in certain others. The great sin of the present age is the heart void of sympaty and swollen with vanity. Even in the sphere of knowledge it has become a fashion with us to show an utter lack of sympathy with the revelations of naive unsophisticated minds and

put an uncritical trust in the authority of reason. Not simply do we normally fail to see the limitations of our reason but generally evince a total unawareness of the limits of reason itself. The glorious victories of Science which have levelled superstitions and reared superstarctures of novel truths have so dazed our understanding, so deadened our imaginative faculty that we oft have coldly and remorselessly pooh-poohed the golden words of Mother Faith and servilely approached Reason for its dictates. All wisdom, we naively hold, must pass through the sift of Reason. Whatever refuses thus to pass, we treat as mere chaff and fling aside. Naturally many of the terms which were coined by the spiritual saints of antiquity have today fallen into disrepute. Soul is a fiction and God nothing better. (Hence, I believe, some person was led to voice his prayer in the following words : Oh God [if there be a God !] kindly save my soul [if there be a soul !]) Love is all moon-shine; for it involves the fallacy of relating nonetities [i. e. souls]. Enternity is the nightmare of the metaphysican. Ideal, being nothing actual, cannot be submitted to the knife of analysis and hence actually has no properties which Reason can demonstrate. It has a place, if anywhere, in the dictionary. The one-in-the many is mere playing with words. In brief, whatever carries in its meaning a vein of mysticism is in the last analysis nonsense.

I do not mean that we generally consciously hold the notion of love, etc. as nonsense. But this is the position in which we inevitably land ourselves, once we make Reason absolute. If what Reason accounts for alone is and if all else is naught, then there really is nothing in the Universe. And in that case what becomes of the Universe, and Reason itself ?

Thus consider the proposition 4 = 2 + 2. Reason here explains the nature of 4 by the help of the relation of equality to 2 + 2. But has reason exhausted the nature and being of 4 by expressing it in the form 2 + 2 ? If so, then on the one hand there could be no such problem as 2 + 2 = ?. For the being and nature of 4 being exhaustively contained in 2 + 2 there can be no problem as to that (i. e. the being and nature of 4) once we get the being and nature of 2 + 2, and on the other hand

nought else would remain to be known of 4; and yet such is not the case. For 4 is also expressed as being equal to 2 x 2 and 8/2, etc. The number 8 = 4 + 4 but not 4 X 4. The fact is the various aspects of 4 are the expressions of the whole system of number. Reason can account for the expressions on the basis of the system. But the expressions are not the system and accordingly this latter cannot appear as an element demonstrated by Reason.

In fact Reason is nothing but the Real expressing itself systematically through ideas. Wherever we seek the reason of an event we are after some intelligibel idea that may connect the event to some more or less known part of Reality. In such a progress Reason postulates an ultimate being that is at least a system of ideas and existences. Without such a postulate Reason could not even be. There is, therefore, no sense in asking for a reason why Reality must be taken as a system. This is the first limit to the activity of Reason. Now if Reason cannot say why Reality must be a system, it also cannot say why Reality must be One and also Many. Reason must accept all this. It can neither doubt it nor demonstrate it. In other words, these are aspects of Reality which mind recognises and recognises to be beyound the powers of Reason, i. e., knows them to be suprarational. Mind therefore is in possession of a non-logical mode of realizing truths. Such truths which transcend the grasp of reason are recognized by a few and condemned by many as mystical. A critical and speculative analysis of our experience unfolds a vast realm of such truths. Wherever Reason explains anything Reason also accepts something that cannot be logically accounted for. The scientific reason not simply takes for granted the principle of the Uniformity of Nature and the principle of Universal Cusation but it accepts on Faith that the normal waking experience is faithful to the structure of reality Reason when it works in abnormal mental states or in dreams has the same unquestioning faith in the reality of its object and inxits own power.

I will end this essay by referring to the well-known and much misunderstood Radha-Krishna-Love. To the twentieth century

rationalism it must remain a perennial perplexity how a woman can remain chaste and pure when she utterly forgets her own husband and offers her soul to another youth; and also how God can be God if he shows utter disregard tor the moral conventions which he himself would normallv prescribe for, people, and dotes on a particular person instead of showing equal love to all. But the fact that Reason is essentially limited and that a whole galaxy of spiritual giants has dropped into a tronce at the very mention of the name Shri-Râdhâ-Krishna must carry weight with all those sane people who have not succumbed to the frenzy of the scientific ideal. How Shri Radhaji reccognised, Her Lord-Bhagwan Shri Krishna- is not a problem for reason any more than how we recognise our waking state is a problem for it. But having recognised Her All-in-All Her Beloved Lord- She could see the reason why She to ought sacrific all for Him. After all, honour and chastity and the kindred virtues have significance only in relation to Religion. And divorced form God, Religion is a mere widow. Religion is nothing but Life in Union with God. It follows therefore that conventional ideas however useful, objectively valid and essential in common practice, melt like mirage into sheer nothingness in the Burning Presence of God. Hence the words of Santa Kabirdasji घूँघटका पट खोल रे तोहे राम मिलेंगे ! To the typically Indian wife her husband is dearer than her own life and even her own children. And het chastity and modesty she holds more sacred than even her relation to her husband. Her veil is the symbol of her chastity and modesty. Kabirdasji says : Oh Woman ! if you seek union with Râma cast aside even such a veil ! And the Great Mira declares:—

लोक-लाज कुलकी मरजादा यामे एक न राखूँगी ।
पिवके पलँगा जा पौढ़ूंगी मीरा हरि-रँग राचूँगी ॥

And Raidâsji, the Guru of Mirâ, concludes :

रैदास रात न सोइये दिवस न करिये स्वाद ।
अहिनिसि हरिको सुमिरिये छाँडि सकल प्रतिवाद ॥

"FAITH."

POT - POURRI

"Crabs and all sorts of things," said the Sheep; "plenty of choice, only make up your mind"

—Through the Looking Glass.

"Curiouser and Curiouser !" cried Alice ; "Now I'm opening out like the largest telescope that ever was!"

—Alice in Wonderland.

CONTENTS:

(1) In God's Own Land.
(2) Ways of the Great.
(3) Wisdom- 'Plasma'
(4) Of Limericks.
(5) Of No Importance

IN GOD'S OWN LAND.

The New World has its own way of getting along. Ever in search of rich sensations and fresh fields the Yank has shown remarkable intrepidity in the coinage of new words and phrases to express his emotions. Freshly dug out of the mother-vein of experience they have a fascinatiou of their own.

Moon and flowers and the Sun-set glory do not interest so much this child of the Dollar - God as 'bucks'. This is how we will speak of his beloved, 'Her face has the charm of a million dollars'. He has his own peculiar metaphors too. Thus he speaks of 'reluctance'. "He walked towards it with all the enthusiasm of a kid edging towards a spoonful of castor oil."

It is also interesting to see how the Americans are beating out their own language. Full of pep and energy so characteristic of the New World the "bosses" have their own peculiar "Counterparts" for the average mundance English words Here are a few of them with their "British" equivalents.

American.	British.
Candy	Sweets
Drugsotre	Chemist's
E'evator	Lift
Faucet	Tap
Gasoline	Petrol
Movies	Cinema, films.
Period (.)	Full stop.
Plurality	Majority.
Side-walk	Pavement
Undershirt	Vest
Vest	Waist coat.
Zee (last letter)	Zed

WAYS OF THE GREAT.

It's a trite observetion that the ways of the Great are inscrutable. And yet there are occasions when the truth of such observations comes on us with full energy and 'darkly illuminess' our mind. When the American News Magazine "Time" published a story about Gadhiji's "library" one more addition was made to the white-mans repertory of curious anecdotes about this land of mystery. Gandji's library is his "lavatory". The Mahatma has done the best part of his reading in the lavatory. There it is again that he does his hardest thinking. Some of the momentous decisions in India's Political History he is said to have taken in this sanctuary of his.

WISDOM – 'PLASMA'

'WILDE' WISDOM.

(a) How dreadful ! I can stand brute force, but brute reason is quite unbearable. There is something unfair about its use. It is hitting below the intellect.

(b) The reason we all like to think so well of others is that we are all afraid for ourselves. The basis of optimism is sheer terror.

(c) Women represent the triumph of matter over mind just as men represent the triumph of mind over morals.

"SHAVIAN" SENSE.

(a) Self-denial is not a virtue. It is only the effect of prudence on rascality.

(b) Imprisonment, as it exists today, is a worse crime than any of those committed by its victims.

(c) Martyrdom is the only way in which a man can become famous without ability.

"WISDOM" ASSORTED.

(a) What is a lie after all but truth to advantage dressed ?
(b) Half a man's life is spent in wishing he had a wife, the other in wishing he hadn't.

(c) The one vice all of us shun is advice.

(d) Censure is the tax a man pays to the public for being eminent.

(e) When a lawyer has been summoned in haste you may be sure that even if it is not a matter of life nd death it's matter of wife and debt.

OF LIMERICKS.

The origin of limericks is shrouded in mystery. Musically and comically delightful 'verse' it is nonsense at its sanest. Said to be the handiwork of an Irish brigade which faught the French Kings and was disbanded in the 18th century there are two other theories advanced about its origin. Thus its origin is traced to a chorus beginning "Will you come to Limerick ?" Still another explanation is that it is nothing but Lear-icks named after Edward Lear the author of that delightful book, "Book of Nonsense" published in 1846.

As soon as Lear's book was published everybody in England including even the Poet Laureate Tennyson began to toy with this

form of verse. On the lips of everybody "there was a young lady..." who thrilled him to a wonderful sense of wellbeing. Newspapers and magazines were for a time flooded with limericks and the serious and decorum-loving Victorians indulged in riotous nonsense.

The charm of the limericks lies in the very pleasant shock one gets at the end.

Here are some specimens.

[a] There was a faith-healer of deal
Who said—" though pain isn't real;
When I sit on a pin
And it punctures my skin
I dislike what I fancy I feel.

[b] There was young lady of Riga
Who went for a ride on a tiger;
They returned fromthe ride
With the lady inside
And a smile on the face of the tiger.

[c] There was an old man of vienna,
Who lived upon tincture of sennca:
When that did not agree
He took camomile tea
That nasty old man of Vienna

Readers might remember the insolent limerick which became favourite with the Oxford dons when Gandhiji visited England in 1931.

There was an old man called Gandhy

Once he went all randy etc. The lines following are unprintable.

OF NO IMPORTANCE.

"It would do an immense amount of good to some of our modern writers if they took Macaulay as their model", advises a critic. And remember he hasn't written anything for many years.

* * * * * * * *

Two Indian barristers dressed like "pucca" sahebs were travelling in a second class railway compartment. At one of the wayside stations an illclad Marwari entered the compartment and sat in between them. The "Sahebs" were irritated beyond measure.

"What an ass" snorted one

"No, an ape" corrected the other

Little did they suspect that this stupid-looking Marwari knew English.

"No Sirs, I am neither an ape nor an ass but between the two" replied the marwari to their utter mortification.

* * * * * * * *

"Big dogs are friendly, writes a Canine critic. Well, last time when one became friendly with us we couldn't sit down for some time.

* * * * * * * *

A Scotsman newly arrived in Australia boasted that his countrymen ran everything in Britain from Parilament to industry from finance to law "And I suppose you find it much the same here?" he asked a taciturn Australian.

"Oh yes," was the reply, "but rabbits are our worst plague."

WOMAN—THE QUEEN OF THE HOME.

P. T. GHAN, INTER ARTS

"Grab pot broom and pan,
So all the sooner get a man."

This was the ideal, the Nazi Government of Germany had put forth before the German women. The ideal was as fiercely attaecked as it was applauded. Some said, "Hitler intends to keep German women inside the home which is no better than a kind of prison." There were some othere who blessed him and said that Hitler's policy was the best and that it would help the German nation a great deal in improving its economic and social status.

This step by Hitler's Nazi Government caused a great confusion amongst other European nations. The English and the French journalists started a press compaign and said that this curiously orthodox policy of Germany towards her womanhood would cause the retardation of modern civilization and put back the hands of clock. In Eastern countries however, especially in India the majority was in favour of the German policy.

So began a discussion as to "where the place of woman is inside the home or outside it?" The two parties argued but no conclusion could be reached as none would budge an inch from the position once taken. Here are arguments of those who insisted that woman's place is in the home.

WHO RAISED THE CRY AND WHY?

It is very interesting to see as to how the question about the field of women came in. Some writers assert that the cry "women come out of your homes?"— was raised specially by the capitalists and the spinsters". They did their utmosts to make the cry popular.

Female-workers always get less wages than the male workers. So it is profitable for the capitalists to engage the female workers. There was at the beginning of the 20th century a considerable shortage of workers. And hence the capitalists, the millowners and factory owners, found themselves in a difficulty. Had they increased the wages, they would have got as many hands as they required. But they adopted a defferent policy at that time. They began to tell women that they should not remain inside the prision house namely the home. Their plan was this 'If women come out of their homes, they would be required to lead their own lives. So they would be required to serve somewhere and earn money. The Capitalists were successful in their plan of having cheap labour by raising the cry— "Women! come out of your homes!".

Now about spinsters. In the western countries, the number of the females is considerably greater as compared to that of the males. So many girls are forced by circumstance, therefore, to remain unmarried for the whole of their lives. Like the fox who called the grapes sour when he found he could not get them, these women, also began to hate the marriage institution. They also supported the cry "quit your homes" and so the cry was raised.

Women are, in the majority of the cases, incapable of outdoor work. Performance of the outdoor duties does a great physical and mental harm to them. When one says women should remain inside the home, one does not mean that they should do so because they are weak. It is only the question of division of work. In practice we see that the work is divided amongst the workers and the masters sees to it that each of his workers gets the work in which he can show his skill. This is the case here. The great master – Nature – has given man and woman different kinds of work and He has been careful to see that each of them is given the work that suits him. And so it is according to Nature that the woman be kept inside the home. From times immemorial– rather from the birth of the human civilization – woman has been living inside the home. History tells us the same thing. The great

warriors of the world's are almost all men. And so also the kings and the politicians. Does it not go to prove that woman's field is only in the home? They can give a few names of exceptional women but never exceptions have formed the rules and never they will.

The great German nation was successful in raising itself to its former status only because of her right policy towards her women. The German women were asked to devote themselves to their homes. It was on this account only that the degree of corruption amongst the women, was smaller than the corruption which prevailed amongst the women of other nations in the west. The Nazi Government had said somewhere, "A good Nazi resents the modern inventions that have dotted the landscape with smoking factories - factories that pull family members in differrent directions to their places of work."

'If woman steps out-'

Havelock Ellis says, "The strength and the health of the nation is closely related to the performance of the homely and womanly d ties by woman". If tha woman would violate her duties, it would be the cause of the fall of the nation. One of the reasons why France was defeated is that at that time their family institution was is a chaotic state. The French women being possessed of the modern ideas about the indepedence of women, became careless about their homely and womanly duties and all this led to the nation's defeat in the war.

Factory work and jobs of other kind do a great harm to the health of women. They are unable to bear the strain and naturally this leads to the deterioration of their health. The tired factory woman is or becomes in many instances as industrial Amazon, with little of that mysterious charm of femininity for which men readily sell their souls to the Devil.

In the case of a woman whose ultimate aim is to be a model wife and mother, musculine standard shoulds not be applied

Some women argue that they are not in any way inferier to men and so they would devote themselves to outdoor jobs. Such women are not less senseless then that foolish blacksmith who, in order to show that he is superior to or at least as important as a shoemaker, gave up his former business and begain to make shoes. In short man and woman are two different sexes bestowed with different powers. Neither of the two should try to imitate the other.

"To be young means to be natural and to understand the warnings and the demands of the great times", says Dr. Cumasier. Every one will agree with him. It is obvious what a great loss is caused to the nation when a mabegins to behave in an unnatural way. Hardly there is any woman who does not wish to be young, beautiful and attractive. The simple way for woman to fulfil this wish is to yield to nature. Unnatural behaviour destroys their beauty and elegance. Why should those women be called women when they are without any charm, without any elegance and without any grace.

THE PROPER WAY

And so woman's proper field is "home" and no woman can deny it. Indeed, women are naturally inclined to homely affairs. Let them go to their proper field. Let men defend the nation and women the family. And then there would be no cause for misery. Dr. Goebbels used to say, "We are discharging the women from the public life and industrial affairs solely because they should be free to return to their natural field, home and acquire a place of honour there. We shall be guilty if we shall not allow them to do so. Let them have that unique joy which they experience while they are inside homes not alone but in the company of their children, husband and other family members."

Some women - they are few in number - advance an argument that men are depriving their sex of their joylity and happiness by keeping them inside the home. It is a strange argument. The happiness of man and that of woman is inter-dependent. Woman's happiness would bring in man's happiness and her sadness would lead him to misery. Says Campeell somewhere:

"The world was sad, the Garden was wild;
And man, the hermit, sighed till woman smiled."

THE PHYSICAL SCIENCE AND ITS MESSAGE

Prof. B. M.. Agarwala.

Physics is the Science which makes it possible for us to ride into automobiles, to listen to radio broadcasts originating thou- sands of miles away, to enjoy the pleasures of "movies" to talk with faraway friends over the telephone, to light a room by merely flicking a switch, to keep food fresh in modern automatic refri- gerators, and to use hundreds of other conveniences which are looked upon by us as every day parts of our modern life. Other Sciences do their part in making these marvels possible but no other Science would be able to provide these services and pleasures without the help of Physics and the Physicist.

The role and uses of physics in every day life are tre- mendous. One of the most important steps towards making our modern world what it is today took place when Thomson Ediso succeeded in putting into operation his central electric station fo the purpose of providing incandescent lights in home and office Connected by means of the requisite wiring many household co veniences which we know today became possible. The electric to aster, the vacum cleaner, the electric sewing machine, the electri refrigerator, the electric razor, and many other conveniences today would not be in use except for the fact that a farseein inventor applied the principles of electromagnetism to a practic problem and thereby made available in every home the equivalen of many servants.

We cannot go through a day in the modern world wit out coming in contact with numerous devices and convenienc which Physics has made possible. The modern automobile is t result of applying the principles of Physics. The automotive enginee who have brought this means of transportation to its present adv nced state could never have done so except for the tremendo fund of knowledge made available to them by the Physicist. T twin miracles of radio and television have come directly from ap

lications of physical principles. The radio and communications engineer has first to learn the principles of electricity before he can go on to his specialazed studies in electronics and radio applications. Indeed, Physics may be an often is considered to include the whole group of applied sciences which is concerned with stelegraphic, telephonic and wireless communication.

Modern engineering and construction have developed from fundamental – concepts of the Science of Physics. The plan, design and materials used in construction buildings, bridges and tunnels are determined by measurements of distance, weight, stress, strain, and other factors which Physics investigates and explains. The conditions which make it possible for ships to float on the ocean, for submarines to dive beneath the surface, for airplanes to rise from the ground and remain aloft while in motion are fully understood only in terms of Physics. Motors, dynamoes, machines ofall sorts perform their work in accordance with plans discovered by the Physicist. In our homes, the size and position of the heating–equipment boilers, pipes, radiators, ventiators – are decided upon by making use of standard physical principles. The arrange- ment of our electric wiring and its insulation for safe handling result from the Physicist's knowledge of the behaviour of electricity, electrical conductors, and non-conductors. The information provided to us by the Physicist with regard to the boiling point and the freezing point of various substances is of the utmost importance in cooking and in preserving and storing foods. Physics aids us in the use of our eyes by its study of lenses in relation to light, and increases our enjoyment of the sound of spoken words or music in the threatre or concert Hall by providing correct acoustics. It is Physics which has given us the countless mechanical and electrical inventions of our modern world, inventions which are the results of carefully planned and carefully carried out research and of clear and accurate understanding of fundamental– Scientific principles.

(To be continued)

OUR ANNUAL SOCIAL

(7th and 8th Octobober 1946)

In the life of an institution and particularly in a college th Annual Social occupies quite an important and "beloved" positio For then it is that the 'social' energies of the students ar released and chance is afforded for personality to act upon person lity. Joined in a bond of *Camaraderie* and friendship th students come to understand each other and their teachers in better, nobler and richer way. That is why in the words of great educationist of aur time it implies "a growing conciousne of the unity of the corporate life and a growing recognition of th truth that if the grand aim of higher education is the fulles and freeest development of human personality, which is, th imperishable message of true humanism, the spiritual and social lif of men and women cannot be marked off as activities an experiences separate from the discipline of the purely: intellectu powers." That our Professors for this fullest and freeest develop ment of human personality abandoned for a moment the academic robes and their dignified 'reserve' and joined with th students in a sort of a social rout was a great thing by itsel It was symbolic of the changing ideals and times.

For two days (7th and 8th October 1946) the colleg was en fete to a man. The hectic atomsphere at the time of th Gathering Managing Committee elections, the restless search fo the chief guest and the unwearied efforts of Prof. Tarlekar fo making the dramas a grand and an unqualified success all the and more had contributed a deal to the joyous frenzy which ha remarkably gripped the minds of the students as well as the pro fessors during those two days. But it was the Gathering Managin Committee which was mainly responsible for working up this moo of joyousness and delightful abondan. It consisted of the following:-

(1) Principal V. K. Choudhari. ... ... President

(2) Professor T. P. Chitanand ... ... Chairman

ANNUAL SOCIAL GATHERING. 1946-47

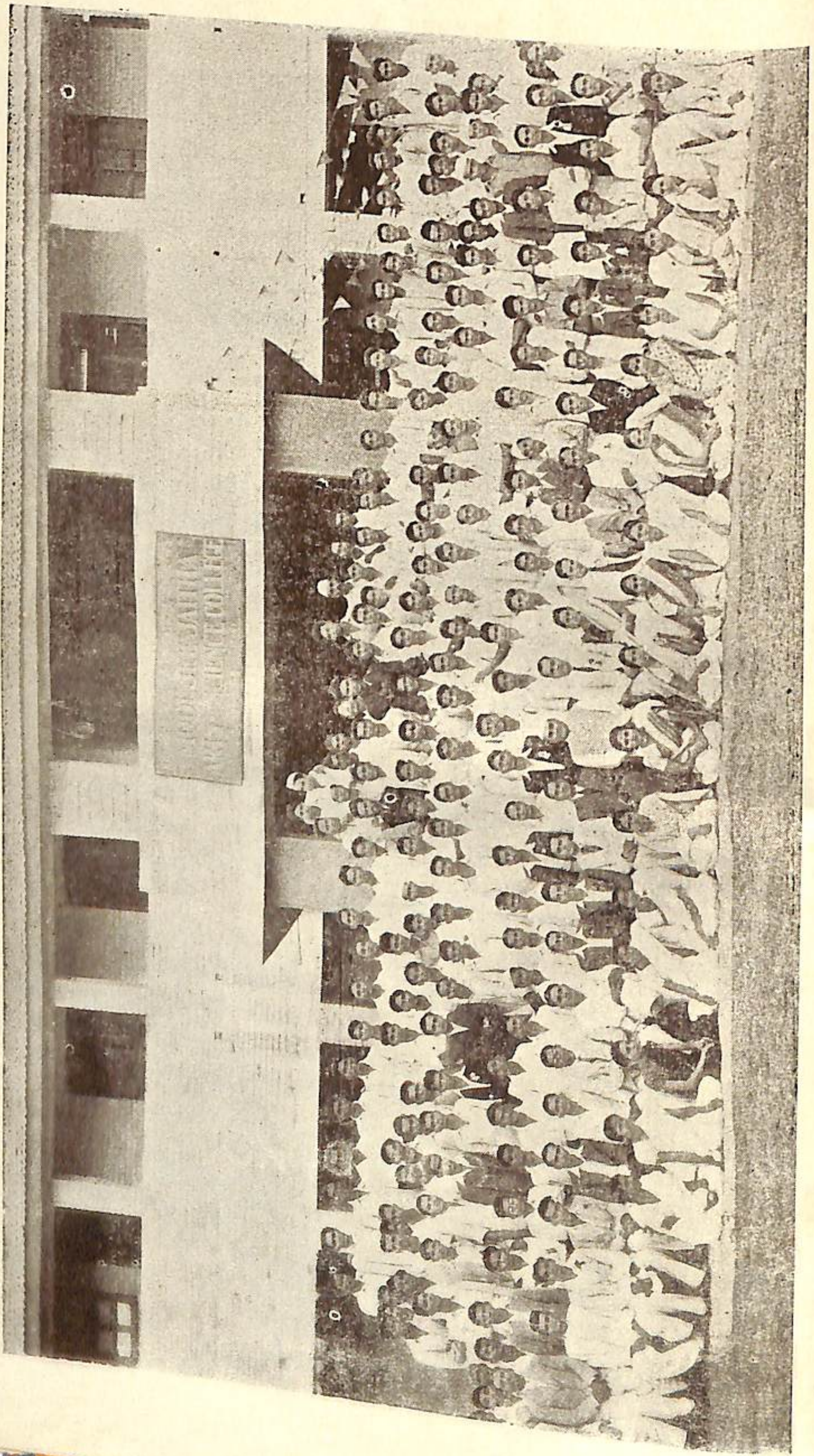

From left to right (in chairs) 11. Principal V. K. Choudhari. 12. Mr. L. M. Patil. 13. Prof. T. P. Chitanand

(3) ,, C. R. Potnis
(4) ,, G. H. Tarlekar
(5) Mr. R. K. Dikshit

Students' Representatives.

(1) Mr. Bhave M. S. ... ... General Secratary
(2) ,, Patil R. M.
(3) ,, Bamb J. M.
(4) ,, Barde N. G.
(5) ,, Thakar V. M.
(6) ,, Patil R. D.
(7) Miss Patankar Sindhu M.

The Committee made consistant and deliberate efforts, at times nerve-wracking for ensuring a tremendous success for the function. The plan which was drawn up was ambitions to a degree taking into consideration the limitations of this infant institution as well as of the city. Eminent political leaders of our country like Dr. Jayakar, Premier Kher, Minister M. R Desai and educationists like Dr. Mahajani, Principal Khadye, Mr. Dhananjrao Gadgil all were approached with a request to preside over the function. But they declined the invitation for one reason or the other. The Managing Committee was now in a quandry But it was bent upon having an important personage in the province as a chief guest for the gathering. And it could not find any. Then came Mr. G. B. Deshmukh, the inordinately enthusistic Secretary of our Society to our resue. He voluntered personally to go to Poona and request one of our Ministers to come down to Jalgaon and address the students.

It was no easy task to persuade a Minister to come down such a long way mainly to address the students of an infant institution like ours. We cannot adequately thank Mr. Deshmukh for his kind and generous help. Mr. L. M. Patil, the Minister for Excise and Reconstruction magnanimously consented to come down The college was all expectations and eagerly looked forward to the 8th of October 1946.

The 7th was spents in sports competitions, variety ent taiments, chaughada and other mirthful activities. Our Varie Enterainments Programme packed as it was with music, imitatio and fancy - dress competitions etc. evoked a tremendous applau from the audience which comparised the gentry from the city. O sincerest thanks are due to Prof Potnis who managed the wh thing with commendable skill and efficiency. But we have forg to mention one thing. For all this we needed a very capacio pandal. Our thanks are due to Mr. Mandlik, Electrical Eng neer, Jalgaon for helping us erect a huge pandal and electri it in the best way possible. Both Mr. and Mrs. Mandlik worke for the college as much as they could and we offer our than to this pair of indefatgable social workers. The pandal was ve tastefully decorated and the electrification was perfect. Mr. and M Mandlik also helped us in securing the curtains and other acce ories of the stage. We cannot adequately thank them for the generous and mainfold help.

Nearly a thousand people - comprising the city gent including members of the Society, the government officials etc listened with rapt attention to the learned address of Mr. Pati Mr. Patil mainly dealt with the principles and the importance in planning. Quoting from various authors and referring to experimen planning conducted in various countries the world over includin the Soviet Russia, he made the subject as luminous and intere ing as possible. People in the city and all those who had th unique previlege of listening to him will long remember hi propounding of the subject. Principal Chaudhari had previous welcomed him and the guests and made a very earnest appeal fo funds Professor Chitanand who read the report of the Gatheri Committee made a very eloquent and impassioned appeal for fund He pointed out the stark fact that money is the breath of a infant institution like ours and that without it the young pla might wither away and fade.

In the evening the platform was readily was readily co verted into a stage. Blazing a trail of lights and brilliantly de

rated the stage afforded a dramatic illusion of the most realistic kind. Atre's Vande Bharatam was therefore, on a stage like this a sight to see. That master of the comic, Moliere of the Marathi stage, Atre can combine dramatic verve with laughter of the most varied kind. For about four hours peals after peals of laughter could be heard issuing from the audience which unmbered well over a thousand. The patronage of the Jalgaon public was splendid and we hope that they will continue it in the years to come But the main share of the success of the drama must go, if success could at all be apportioned like that to our 'terribly' enthusiastic students who spent nearly a month in rehearsing their parts. Their acting was, therefore, absolutaly correct and won the general appreciation of the people. Vande Bharatam was followed the same night by a drama Kshamesathi Aparadh, a sort of a one - act - play written by Mr. N. S. Phadke - which was presented by our lady students. It was a success in its own way.

Thus ended the two day crowded programme which left an exceedingly pleasant impression on the minds of those who had the privilege to witness the same. The second Annual Social will long be remembered and will prove to be the corner-stone of the huge edifice of tradition which will be reared up in the years to come.

We thank all those gentlemen and the ladies and the public institutions in the city who helped us to make this function a grand success that it was.

We thank all the members of the staff for their complete cooperation. We particularly thank Mr. R. K. Dikshit of the Chemistry Department, one of the most popular persons on our staff for all that he did for us. With commendable efficiency so characteristic of him he managed the refreshments programme in a perfect way.

GYMKHANA ACTIVITIES, DURING THE YEAR 1946-47.

The year opened with great promise and manifold expectations. The great rise in the number of students was the cause of general enthusiasm which was evidenced everywhere and the Gymkhana activities particularly reflected this spirit After Professor T. P. Chitanand had drafted a costitution for the Gymkhana thc elections took place a the noteworhy feature. of those elections being the keen but healthy competitive sprit and an atomsphere of friendliness.

The following were elected the Office bearers for the year 1946-47

President (Ex-Officio)	Principal V. K. Choudhari
Vice President and Chairman	Prof. T. P. Chitanand
Vice Presidents	Prof. C. R. Potnis,
	Prof. D. D. Narwane,
	Mr. D. H. Chaudhari
Secretaries :	Mr. Patil R. S. (Cricket)
	Mr. Rane M. S. (Football)
	Mr. Barde N. G. (Minor games)
	Miss Kale Leela Shankar (Ladies representative)

Immediately after the elections were over the various secretaries got down to business and did their best to popularise their departments.

Perhape the most popular game in Khandesh Volley-ball attracted a very large number of students. Numerous, probably too numerous were the matches played. Evening after evening one could see a veritable crowd assembled near the volley-ball ground shouting, roaring and rocking with laughter as the ball swayed from this side to that. The plam of honour this year must go to our volley-ball team for they suceeded in bagging a trophy at the open tournaments at Malkapur. Next to volley-ball was Cricket. A number of matches were played with the local teams as well as teams from outside. Our students went fo Pachora for a friendly mateh w!th the employees of the factory there. The minor games like ping-pong and carrom tennicoit and badminton were also great favourites.

We are sure that the students will carry forward this kind of enthusiasm and earnestness about the sports next year, too.

The activities of the Debating Union were no less in number than those of the sports. A number of lectures by great political leaders, scholars and enthusiasts were the remarkable feature of the year's programme. The Debating Union kept an open Forum and invited leaders of all shades of opinion to address the students. The inaugural address of the Union was delivered by Miss Rustomjee, the Inspectress of Girl's Schools and a breath-taking suffragette. Comrade K. N. Phadke delivered a lecture on the Constituent Assembly exposing its inadequacies. Shreeyut Shankrrao Deo, General Secretary of the Indian National Congress also delivered a speech. Shreeyut S. M. Joshi the socialist leader of Maharastra explained to the students the " differences between the Communist and the Congress Socialists- The next was the lecture by Mahamahopadhya D. W. Potdar. Comrade S. A. Dange took up the subject of " Workers and our furture. " Our Annual sports took place in the 2nd week . of December 1946. This year a comparatively large number of students took part in the competitions. It must however be admitted that a certain lack of enthusiam was noticed particularly in the sphere of field events. We are sure that the students will make up for this deficiency next year.

All these Gymkhana activities were rounded off by the Prize Distribution ceremony. Shreeman Sheth Haji Shakoor was the chief guest for the occasion. True to his philanthopic spirit he donated an excellent trophy worth Rs. 101 which will surely serve as an encouragement to the students. We have also to thank Mt. Joshi of the Khandesh Sports for donating a handsome shield for general championship and our thanks are also due to Mr. Deosing Patil for donating a cup for cnampionship in Badminton. We could see all these undertakings through thanks to the great energies of the secretaries for the various departments No less valuable was the cooperation of all the members of the staff who showed genuine and continued interest in our activities. Above all these we are thanfui to our beloved Principal, for his kind guidance throughout the year. We hope that the spirit of enthusiasm and friendly coopera-tion displayed by all in the activities this year will also be carried forwrard into the furture when college will have a grand Gymkhana building of its own and the sports activities will be, to say the least, on a large scale.

—Prof. C. R. POTNIS.

College Gymkhana Annual Sports 1946-47.

LIST OF PRIZE WINNERS.

GENTS.

1. Running 100 yds
   Mr. Kulkarni S. Y. [1st]
   „ Suryavanshi J. L. [2nd]
2. Running 440 yds.
   Mr. Suryavanshi J. L. [1st]
   „ Adavadkar [2nd]
3. Putting the shot.
   Mr. Patil R. S. [1st]
   „ Khan A. M. [2nd]
4. High Jump.
   Mr. Khan A. M. [1st]
   „ Bhosekar [2nd]
5. Long Jump.
   Mr. Shama K. D. [1st]
   „ Khan A. M. [2nd]
6. Pole-Vault.
   Mr. Pimpalkuthe [1st]
   „ Khan A. M. [2nd]
7. Badminton Singles.
   Mr. Gupte N. D. [Winner]
   „ Khan A M. [Runner-up]
8. Badminton Doubles.
   Mr. Gupte N. D. & Adavadkar [Winne
   „ Patil V. K. & Salunke [Runners

9. Tennicoit Singles.
   Mr. Patil P. G. [Winner]
   „ Narkhede [Runner-up]
10. Ping-pong.
    Mr. Khan A. M. [Winner]
    „ Narkhede [Runner-up]
11. Carrom Singles.
    Mr. Nikam. R. J. [Winner]
    „ Suryavanshi J. L. [Runner-up]

LADIES.

1. Running 100 ydss Miss Oak (1st)
   „ Athavale (Znd)
2. Throwing the Cricket Ball. Miss Chaudhari S. L. (1st)
   „ Athavale (2nd)
3. Badminton Singles. Miss Shinde (Winner)
   „ Patankar (Runner-up)
4. Badminton Doubles. Miss Oak & Shinde (Winners)
   „ Shastri & Chaudhari S. L. (Runners-up)
5. Ping-Pong. Miss Kale (Winner)
   Mrs. Deshpande V. M. (runner-up)
6. Carrom Singles. Miss Patankar (Winner)
   „ Oak (runner-up)
7. Carrom Doubles. Miss Dandekar & Chaudhari S. L. (Winners)
   „ Patankar & Chaudhari S. A. (runners-up)

THE BAZM-E-URDU.

The Bazm-e-Urdu, M. J. College, has been started in this ter under the guidance of Prof. S. A. Shaikh, M. A., LL. B. During t short period the Bazm orgnized an elocution competition in Urdu 11th Jan. 1947. The subject for discussion was "Hindustan Ek Wah Mulk Hay Jo Naqahil-e-Taqsim Hay." The following students participat in the competition.

1. Mr. Ali Husain (F. Y. Sc.)
2. Mr. Nazir Ali Khatib (F. Y. A.)
3. Mr. M. Gulab (F. Y. Sc.)
4. Mr. A. Matin (I. A.)
5. Mr. A. Munaf Shaikh (F Y. Sc.)
6. Mr. Kifaitullah (F. Y. Sc.)

The first Prize was awarded to Mr. Ali Husain

We are proud to announce that the Society is alive and acti o its aims and objects, which, in short, are to promote a spirit good fellowship among the students and to create and foster an intere in Urdu literature.

We are highly thankful to the most inspiring guidance and ca of our honoured President, Prof. S. A. Shaikh and al to our Principal V. K. Choudhari M. A. (Cant.) for giving all faciliti to our Bazm-e-Urdu. The Society is running along a very smooth an perfectly well-ordered lines. All the officials carry out their respecti duties efficiently.

The following office bearers were elected for the current year.

1. President:— S. A. Shaikh, M. A., L L. B. Prof. of Persian and Urdu.
2. Secretaries:—
   1. Mr. Kifaitullah (F. Y. Sc.)
   2. Mr. A. Matin — I. A. Representati
   3. Mr. M. Qadri — I. Sc. "
   4. Mr. Nazir Ali Khatib — F. Y. A. "
   5. Mr. Abdul Munaf Shaikh — F. Y. Sc. "

The Bazm always welcomes all those who are interested in i activities whether they are members or not. The Society is grateful to those who are willing to contribute to its success.

We hope to arrange better programme next academic year.

KIFAITULLAH.
Secretary, Bazm-e-Urdu
M. J. College, Jalgaon.

SCHOLARSHIPS AND FREESHIPS.

Holders of the donor's freestudentship during the Ist term.

1.	Mr.	Shimpi G. U.	F. Y. Arts.	Rs.	37-8-0
2.	,,	Tarabadkar J. T.	,,	,,	37-8-0
3.	,,	Udeshi G. J.	,,	,,	75-0-0
4.	,,	Dalal N. M.	F. Y. Sc. (A)	,,	25-0-0
5.	,,	Kulkarni S. D.	,, ,,	,,	37-8-0
6.	,,	Saharsbudhe V. G.	,, ,,	,,	25-0-0
7.	,,	Bhortake V. M.	,, (B)	,,	37-8-0
8.	,,	Jainwani S. R.	,, ,,	,,	25-0-0
9.	,,	Kulkarni R. P.	Inter Sc.	,,	37-8-0
				Rs.	337-8-0

Scholarship holders during the Ist term.

1	Miss	Bhosekar K. R	F. Y. Arts.	Rs.	50-0-0
2.	,,	Patankar S. M.	,,	,,	75-0-0
3.	Mr.	Rane V. G.	,,	,,	60-0-0
4.	,,	Chaudhari K. N.	F. Y. Sc. (A)	,	45-0-0
5.	,,	Chavan S. D.	,, ,,	,,	45-0-0
6.	,,	Joshi M. M.	,, ,,	,,	37-8-0
7.	,,	Marathe S B.	,, ,,	,,	37-8-0
8.	,,	Naik L. K.	,, ,,	,,	37-8-0
9.	,,	Patil B. B.	,, ,,	,,	50-0-0
10.	,,	Patil B. S.	,, ,,	,,	37-8-0
11.	,,	Rane P. N.	,, ,,	,,	37-8-0
12.	,,	Tendulkar B. G.	,, ,,	,,	37-8-0
13.	,,	Kulkarni P. V.	,, (B)	,,	37-8-0
14.	,,	Chaudhari S. N.	Inter Arts	,,	75-0-0
15.	,,	Bhave M. S.	,,	,,	60-0-0
16.	,,	Chaudhari M. S.	Intsr Science	,,	60-0-0
17.	,	Gupte N. D.	,,	,,	75-0-0
18.	,,	Pimpalkhute J. S.	,,	,,	50-0-0
				Rs.	907-8-0

The ree ship holders during the first term.

1.	Mr.	Nemade P. N.	F. Y. Arts.	Rs.	25-0-0
2.	Miss	Shastri Tara Gopal	”	”	37-8-0
3.	Mr.	Shimpi G. U.	”	”	25-0-0
4.	”	Bhat S. V.	F. Y. Sc. A.	”	37-3-0
5.	”	Chaudhari D. D.	”	”	25-0-0
6.	”	Chaudhari R P.	”	”	37-8-0
7.	”	Dhake Y. N.	”	”	25-0-0
8.	”	Chaudhari N. H.	”	”	25-0-0
9.	”	Kulkarni V. B.	”	”	25-0-0
10.	”	Neve N. K.	”	”	25-0-0
11.	”	Patil A. K.	”	”	25-0-0
12.	”	Patil B G.	”	”	25-0-0
13.	”	Patil B. K.	”	”	37-8-0
14.	”	Patil B. U.	”	”	25-0-0
15.	”	Patil C. L.	”	”	25-0-0
16.	”	Thakar V. M.	”	”	37-8-0
17.	”	Zope N. S.	”	”	25-0-0
18.	”	Bendre D. V.	F. Y. Sc. B.	”	25-0-0
19.	”	Borole M. K.	”	”	25-0-0
20.	”	Chaudhari B. S.	”	”	25-0-0
21.	”	Ghanekar V. R.	”	”	37-8-0
22.	”	Javle B. C.	”	”	37-8-0
23.	”	Mahajan V. D.	”	”	25-0-0
24.	”	Patil P. T.	”	”	25-0-0
25.	”	Bhave M. S	Inter Arts	”	25-0-0
27.	”	Ahirao S. M.	I. Sc.	”	15-0-0
27.	”	Chaudhari P. H.	”	”	25-0-0
28.	”	Kolhe H. S.	”	”	25-0-0
29.	”	Mandavagane P. M.	”	”	25-0-0
30.	”	Nemade B. T.	”	”	37-8-0
				”	25-0-0
				Rs.	840-0-0

College scholars for the second term.

1.	Mr,	Chaudhari K. N.	F. Y. Sc.	(A) 17	Rs.	60	0	0
2.	Miss	Kale L. S.	”	” 42	”	75	0	0
3.	Mr.	Patil C. L.	”	” 72	”	75	0	0
4.	”	Bhave M. S.	Inter Arts	2	”	75	0	0
5.	”	Chaudhari M. S.	” Science,	” 13	”	60	0	0
6.	”	Gupte N. D.	”	” 23	”	75	0	0
					Rs.	420	0	0

The Donor freeship holders for the Second term.

1.	Mr.	Shimpi G. U.	F. Y. Arts	26	Rs.	37	8	0
2.	”	Tarabadkar J. T.	”	29	”	37	8	0
3.	”	Udeshi G. J.	”	31	”	75	0	0
4.	”	Dalal N. M.	F. Y. Sc.	(A) 26	”	25	0	0
5.	”	Kulkarni S. D.	”	” 45	”	37	8	0
6.	”	Sahasrabudhe V. G.	”	” 84	”	25	0	0
7.	”	Bhortake V. M.	F. Y. Sc.	(B) 6	”	37	8	0
8.	”	Jainwani S. R.	”	” 23	”	25	0	0
9.	”	Kulkarni R. P.	Inter Science	” 32	”	37	8	0
					Rs.	337	8	0

The freeship holders for the second term.

1.	Mr.	Bhat S. V.	F. Y. Sc.	(A) 5	Rs.	37	8	0
2.	”	Chaudhari K. T.	”	” 18	”	25	0	0
3.	”	Chaudhari N. H.	”	” 20	”	25	0	0
4.	”	Chavan S. D.	”	” 24	”	25	0	0
5.	”	Marathe S. B.	”	” 53	”	37	8	0
6.	”	Patil B. G.	”	” 66	”	37	8	0
7.	”	Patil B. B.	”	” 67	”	25	0	0
8.	”	Patil B. S.	”	” 70	”	25	0	0
9.	”	Tendulkar B. G.	”	” 93	”	25	0	0

10.	Mr.	Zope N. S.	F. Y. Sc.	(A)	102	Rs.	25 0
11.	,,	Bendre D. V.	,,	(B)	2	,,	25 0
12.	,,	Borole M. K.	,,	,,	8	,,	25 0
13.	,,	Chaudhari B. S.	,,	,,	9	,,	25 0
14.	,,	Ghanekar V. R.	,,	,,	16	,,	37 8
15.	,,	Javle B. C	,,	,,	24	,,	25 0
16.	,,	Patil P. T.	,,	,,	48	,,	37 8
17.	,,	Kulkarni P. V.	,,	,,	70	,,	25 0
18.	,,	Ahirao S. M.	Inter Science	,,	3	,,	25 0
19.	,,	Chaudhar P. H	,,	,,	14	,,	25 0
20.	,,	Kolhe H. S.	,,	,,	31	,,	25 0
21.	,,	Mandavgane P. M.	,,	,,	34	,,	37 8
22.	,,	Shimpi G. U.	F. Y. Arts	,,	26	,,	25 0
23.	,,	Chaudhari S. N.	Inter Arts	,,	6	,,	60 0
						Rs.	685 0

Second Term.

Rs.		
337	8	0
420	0	0
685	0	0
1442	8	0

मुळजी जेठा आर्ट्स् अँड् सायन्स कॉलेज, जळगांव.

नियतकालिक

मराठी-विभाग

" सत्यं शिवं सुन्दरम् "

संपादकः- प्रा. ग. ह. तारळेकर

वर्ष १ लें | अंक १ ला

* मृत्यूस आव्हान *

मरणा ! मम हें आव्हान तुला
जरि छाति असे नेई मजला । ध्रु ॥
भिवविलेस मज आजवरि किती
नेउनि बांधव प्रियतम जगतीं
जनक, अनुज, भगिनि त्यागमूर्ती
होम सतत हा धगधगला ॥ १ ॥

वर्षियलें अविरत प्रेमामृत
जलदापरि निज कणकण ओतित
जननी गेली जीवन फुलवित
अमर कराया तनयाला ॥ २ ॥

तुला वाटतें विजय मिळाला
खरोखरी हा पामर भ्याला
येइल अशरण शरण आजला
व्यर्थ मिराविशी कां तोरा ? ॥ ३ ॥

भीति तुझी, रे कुणा वाटते ?
वज्रहृदय काधिं का दुभंगते ?
देह नाशुनी मरण न जगतें
अमर जीव हांसे तुजला. ॥ ४ ॥

मारिलेस का श्रीरामाला ?
कृष्ण कधीं का म्हणतिल मेला ?
प्रतापराणा शिवनृपतीला
मारिलेस तूं ? किती खुळा ! ॥ ५ ॥

झडे शूर जो देशासाठीं
खपे महात्मा मनुजासाठीं
लढे वीर जो धर्मासाठीं
मरण कधीं येइल त्याला ? ॥ ६ ॥

ध्येयदीप मग मीही उजळुन
स्वातंत्र्याच्या मार्गी चालुन
अखेर जाइन जग ओलांडून
अमर नभीं होइन तारा. ॥ ७ ॥

— ग. ह. तारळेकर

' तिचं रहस्य '

लेखक: — प्र. त्र्यं. घन, (इंटर आर्ट्स्)

लंडनमधल्या 'पिकॅडली' विश्रांतिगृहाशिवाय दुसऱ्या कोणत्याही विश्रांतिगृहांत गेलों नाहीं. आणि खरं सांगायचं म्हणजे मला जाणंही आवडत नाहीं. बाकी 'पिकॅडली' फार सुंदर अशा ठिकाणीं वसलं होतं लंडनमधील विशेष गोष्टी–म्हणजे गडबड आणि गोंधळ–यांचा तिथं अभावच होता. आणि म्हणून विल्यमनं मला 'कोठें भेटूं' म्हणून विचारलं, तेव्हां त्याला सांगितलं, 'मी तुझी तिथंच भेट घेईन.'

त्याला मी भेटण्याचं कबूल केलं खरं. पण दुपारीं अगदीं निष्काळजीपणें गादीवर पडलो आणि थोडक्यांच वेळांत नकळत मला झोंप लागली. उठल्यावर घाईघाईनें बाथ–रूममध्यें जाऊन कोमट पाण्यानं तोंड स्वच्छ धुतलं आणि आरशासमोर उभं राहून केस विंचरीत असतांनाच लँडलेडीला चहा सांगितला. चहा घेतल्यावर कपडे घालीत असतांना सहज समोरच्या चर्चच्या घड्याळाकडे पाहिलं तर ६॥ वाजलेले. विल्यमला मी ६ वाजतां येईन असं सांगितलं होतं. तडक कपडे करून पिकॅडलीचा रस्ता धरला. कां कोण जाणें? आज नीट चालवेचना. हवाही उत्साहवर्धक नव्हती. आकाशांत ढग जमले होते. भुरभुर पाऊस पडत होता आणि वातावरणांत एक प्रकारचा कुंदपणा आला होता.

'पिकॅडली' च्या पायऱ्या चढत असतांनाच दुसऱ्या मजल्यावरच्या ठराविक खिडकींतून 'Good Evening, my Boy!' ही म्हाताऱ्या जॉनची पिकॅडलीच्या मालकाची आरोळी ऐकूं आली.

दुसऱ्या मजल्यावर जाण्याकरितां जिना चढत असतांनाच 'Good Evening, my old Friend!' असं म्हणून मी त्याला प्रत्युत्तर दिलं.

माझ्या बुटांचा आवाज ऐकतांच खिडकींत उभ्या असलेल्या म्हाताऱ्या जॉननें माझ्याकडे तोंड वळवून किंचित् हंसल्यासारखं दाखविलं.

तो म्हणाला – मेजर विल्यम फॉक्स आपली वाट पहात आहेत.

कुठें आहे विल्यम? – मी विचारलं.

'१० नंबरच्या खोलींत.' त्यानं उत्तर दिलं.

मी तडक १० नंबरच्या खोलीचा रस्ता धरला. विल्यम तिथं आला कीं नेहमी त्याच खोलींत बसत असे खोलीचं दार लावलेलं होतं. ते अलगद् उघडून हळूच आंत घुसलों. विल्यमची स्वारी आरामांत सिगार फुंकीत बसली होती.

Good Evening, William!' मी म्हणालों.

'Oh! Fredrick! Good Evening,' विल्यम म्हणाला, ''किती वेळ केलास रे? 'सहज पडलों तर चांगलीच झोप लागली. उठून पाहतों तो ६॥'

आणि पुनः माझ्या मनांत विचार आला. आजचं वातावरण कांहीं वेगळंच आहे. आम्ही आज एकमेकांशीं मनमोकळं कां बोलूं शकत नव्हतों हें मला समजेना. थोडा वेळ स्तब्धता पसरली. आम्ही ओढत असलेल्या सिगारच्या धुरानं खोलीचं वातावरण कुंद होऊन गेलं.

कांहींतरी बोलायचं म्हणून मी म्हणालों, 'मेजर, तूं आज मला एवढ्या तांतडीनं कां बोलावलंस?

"फ्रेडरिक,' तो संथपणें म्हणाला, "त्याला तसंच कारण आहे. मी मागं घडलेल्या गोष्टी लक्षांत ठेवतो म्हणून तूं मला कुढा म्हणशील. तुला आठवतं कां? मागं आपण सहज बोलत असतां तूं म्हणाला होतास स्त्रियांचा स्वभाव असा आहे कीं त्या आपल्या प्रियकराकरतां आपल्या सर्वस्वाचा होम करण्यास मागंपुढं पाहात नाहींत.'

त्यावर मी म्हणालों होतों–'अगदीं अशक्य गोष्ट आहे ही. तुझं हें तत्वज्ञान कादंबरींतच शोभून दिसेल. प्रत्यक्ष व्यवहारांत मात्र असं आढळून येतं कीं स्त्रीजात ही लबाड, लहरी व कपटी आहे. एकाशीं त्या प्रेमाचा खेळ खेळतात. लग्न दुसऱ्याशींच करतात. लग्नानंतर तिसऱ्याची इच्छा करतात."

'हो असा वादविवाद झालेला आठवतो खरा. त्याचबरोबर आणखी हेंही आठवतं कीं पुढं बोलण्याचे भरांत प्रत्यक्षानं आपलं म्हणणं सिद्ध करून द्यावं असं आपण एकमेकाला आव्हान दिलं. व जो आपलं म्हणणं सप्रमाण सिद्ध करील त्याला दुसऱ्यानें १०० पौंड बक्षीस द्यावेत असंही आपण ठरविलं होतं.' मी म्हणालों 'पण विल्यम, त्याचं आतां काय?'

किंचित् हंसून विल्यम म्हणाला, 'गड्या, मला तुला हेंच सांगायचं कीं तूं पैज हरलास. माझंच म्हणणं खरं ठरलं. मी तें आज सप्रमाण सिद्ध करणार आहे. तूं बरोबर १०० पौंड आणले आहेस काय?

विल्यमच्या या बोलण्यानं चकित् होऊन रुमालानं कपाळावरचा घाम पुशीत त्याला किंचित् खालच्या आवाजांत मी म्हणालों, 'मेजर, आतां या क्षणीं मजजवळ पैसे नाहींत. पण तुझी बाजू तूं सिद्ध करून दाखव, मी लवकरच पैशाची व्यवस्था करतो.' 'पैशाबद्दल नसं म्हणण्याचा उद्देश नव्हता,' असं पुटपुटून विल्यम म्हणाला. 'बरं आतां ऐक.'

"लँकेशायर परगण्यांतलं बीकन्सफिल्ड गांव तूं ऐकलं असशीलच. किंबहुना मला वाटतं तें गांव तुझ्या गांवाजवळच आहे. परवां तिथं जाण्याचा आम्हांला आमच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यानं हुकूम दिला त्या गांवांत अगर त्याच्या आसपास जर्मनीला माहिती पुरवणारे १।२ हेर राहतात अशी आमच्या 'हेड क्वार्टसला' माहिती मिळाली, म्हणून तिथं जावून घर न् घर धुंडून पाहण्याचा आम्हांला हुकूम मिळाला. संशयास्पद कागदपत्रें अगर नकाशे यांचा जारीनें तपास करावा अशी आम्हांला सूचना मिळाली.

त्याचप्रमाणं आमच्या आगमनाचा कोणाला पत्ता लागूं नये म्हणून आम्हीं तिथं रात्रीं १२ च्या सुमाराला ठरल्याप्रमाणं गेलों. आमची राहण्याची वगैरे व्यवस्था तिथल्या अधिकाऱ्यानें केली होतीच. दुसऱ्या दिवशीं लवकर उठून आम्ही पहाटेच सर्व गांवाची नाकेबंदी केली व गावांतील घरांची झडती घेण्यास प्रारंभ केला. संबंध दिवसभर झडतीचें काम चालूं होतेंच. संध्याकाळचे ६ वाजून गेले. तरी कांहींच संशयास्पद गोष्ट सांपडली नव्हती.

अखेरीं ६॥ च्या सुमारास आम्ही एका बंगलेवजा घराची झडती घेण्यास प्रारंभ केला. त्या घराची मालकीण एक विधवा असून तिची मुलगी आपल्या मावशीकडे लंडनला राहत असते असं समजलं. त्या परगण्यांत व त्याच्या आसपासच्या प्रदेशांत ती विधवा स्त्री सदाचरणी म्हणून प्रसिद्ध आहे. तिच्या ऐन तारुण्यांतच तिचा पति मृत्यु पावला होता. परंतु त्यानंतर ती स्त्री साधेपणानं व गोर-गरिबांची सेवा करीत आपलं आयुष्य व्यतीत करीत असते असं समजलं. त्या भागांतील लोक तर तिला 'लँकेशायरची फ्लॉरेन्स नाइंटिंगल' म्हणून ओळखतात.

जेव्हां आम्ही तिच्या घराच्या दाराशीं आलों तेव्हां ती आम्हांला सामोरी आली. तिनें पांढऱ्या शुभ्र रंगाचा झगा घातला होता व हातांतील रुमालासुद्धां तिचे सर्व कपडे पांढऱ्या रंगाचे होते. तिच्या मुखावर एक प्रकारचं तेज झळकत होतं. तिला पाहतांक्षणींच माझ्या मनांत तिच्याबद्दल आदर उत्पन्न झाला.

'Madam,' मी म्हणालों, 'आम्हीं कां आलों आहोंत हें तुम्हांला माहीत असेलच.'

'होय,' ती उतरली, 'तुम्ही माझ्या घराची झडती घेऊं शकतां.'

नंतर आम्ही झडतीस सुरवात केली. जवळ जवळ संबंध घराची झडती पुरी होत आली. फ १।२ कपाटें मात्र पाहावयाची राहिलीं होतीं. तींही आम्हीं पाहण्यास सुरवात केली. कपाटांतील कागदांची पुडकीं आम्हीं बाहेर काढलीं व त्यांतील कागद तपासण्याम सुरवात केली. आणि काय आश्चर्य! त्या पुडक्यांतून एक गुलाबी रंगाच्या कागदांचं पुडकं त्या स्त्रीनं गुपचूप काढून आपल्या झग्यांत लपविलेलं मी पाहिलं. तें जणूं काय आपण पाहिलंच नाहीं असं दाखवून मीं शेवटपर्यंत झडतीचं काम चालविलं. शेवटीं परत निघण्यापूर्वीं मी माझ्या बरोबरीच्या शिपायांना त्या स्त्रीस पकडण्याबद्दल डोळ्यानं खु केली. ज्या स्त्रीबद्दल १।२ तासांपूर्वीं आपणास कमालीचा आदर वाटत होता ती अशा प्रकारची लबा करेल अशी मला कल्पनाही नव्हती. पण तसं घडलं खरं'

येथें थांबून मला विल्यम म्हणाला, 'आपण थोडीशी बीर् घेऊं या'

खरं पाहिलं असतां मला बीरचं व्यसन नव्हतं. परंतु विल्यमची सवय मला माहीत होती महाशय आतां बीरचा आस्वाद घेतल्याशिवाय पुढं जाऊं शकणार नाहींत हें मला त्याच्या नेहमींच्या संवयीवरून समजून चुकलं होतं. आणि म्हणून विल्यम सांगत असलेल्या हकीकतीचा शेवट ऐकण्या अत्यंत उत्सुक झालेलों असतांनासुद्धां मी त्याच्या म्हणण्यास होकार दिला. बीर पिवून ताजेतवा झाल्यानंतर आम्ही आमच्या सिगार्स पेटवून धूम्रपानास सुरवात केली.

'बरं मग पुढं?' मी विल्यमला आतुरतेनं विचारलं.

"तेव्हां-मी काय म्हणत होतों बरं?," विल्यमनं सुरवात केली, "हं. पण तसं घडलं खरं मी सरळ त्या स्त्रीला सांगितलं-'मला तुमचा संशय येतो. तर तुमच्याजवळ जर कांहीं संशयास्प कागदपत्रं असतील तर मुकाट्यानं माझ्या स्वाधीन करा.'

'भल्या गृहस्था,' ती शांतपणें म्हणाली, 'तूं समजतोस तसं मजजवळ कांहींच नाहीं. आ मजजवळ कांहीं कागदपत्र आहेत हें खरं पण मी तुला शपथपूर्वक सांगते कीं ते खाजगी आहेत.'

'खाजगी!,' मी उत्साहपूर्वक म्हणालों, 'खाजगीच आहेत ना? मग कां दाखवीत ना सरळ? तर मादाम कृपा करा नी लवकर आम्हांला तुमच्या जवळचे कागदपत्र दाखवा.'

यावर त्रासिकपणें ती म्हणाली-'ते माझे खाजगी कागदपत्र आहेत मी तुम्हांला दाखविणार नाहीं.'

आतां हें प्रकरण चांगलंच रंगणार असं मला दिसूं लागलं. तेव्हां मी तिला शक्य तितक शांतपणें सांगितलं-'बाईसाहेब, मी आपणांस आपल्या कर्तव्याची जाणीव करून द्यावयास पाहि असं नाहीं. पण मी आपणांस नम्रपूर्वक सांगूं इच्छितो कीं आम्हांला आमचं कर्तव्य केलंच पाहिजे. कागद आम्हांला पाहिलेच पाहिजेत."

तिनं एक क्षणभर विचार केला नी तें कागदाचं पुडकं माझ्या स्वाधीन केलं. त्याबरोबर तिनं अशीही विनंती केली कीं मी एकट्यानेंच ते कागद पाहावेत. त्यांत कांहीं अक्षेपार्ह आढळलंच तर ते दुसऱ्यांना दाखविण्यास तिची हरकत नव्हती.

मी तें कागदाचं पुडकं उघडून त्यांतील कागद वाचण्यास सुरवात केली. मग तिचें तोंड लालसर झालें नी दृष्टी जमिनीकडे वळली. रागानं कीं लज्जेनं कोणास ठाऊक? खरं सांगायचं म्हणजे त्या पुडक्यांतील प्रत्येक कागद म्हणजे एक प्रेमपत्र होतं एकानंच तीं पत्रं लिहिलीं होतीं. प्रत्येक पत्राच्या सुरवातीला 'डॅफोडिल' च्या फुलाचं चित्रं छापलेलं होतं आणि शेवटीं 'सर्वस्वी तुझाच – F. J.' अशी सही होती. त्या स्त्रीचें लग्न १९३६ मध्यें झालं होतं. तिचा पति १९४० मध्यें वारला होता. म्हणजे आज त्याला जावून तीन वर्षं होतात. आश्चर्याची गोष्ट ही कीं त्या पुडक्यांत १९३३ पासून आजपर्यंत आलेलीं पत्रं होतीं. एवढं मात्र खरं कीं पहिलींपहिलीं ३ वर्षांपर्यंतचीं पत्रं खरोखरीच प्रेमपत्रं होतीं आणि शेवट-शेवटचीं पत्रं साधारण खुशालीचीं होतीं. कसंही असो तीं पत्रं तिच्या प्रियकरानंच तिला लिहलीं होतीं. तिचा मृत पतीच जर तो प्रियकर असता तर त्यांत वावगं कांहींच नव्हतं. परंतु दुर्दैवानं तसं नव्हतं. विवाहापूर्वीं, विवाहानंतर व पति-निधनानंतर ज्या स्त्रीला परपुरुषाकडून प्रेमपत्रं येतात–नुसती येतात नव्हे तर तिची त्याला संमति असते ती स्त्री कशी असावी याची तूंच कल्पना कर. मी कांहीं न बोलतां तीं पत्रं तिला परत केलीं पण त्यांतील २।३ पत्रं मात्र तुला पुरावा म्हणून दाखविण्याकरतां लांबविलीं. शेवटीं जातांना रीतीप्रमाणें तिला त्रास दिल्याबद्दल तिची माफी मागितली. आतां तूंच सांग ज्या स्त्रीला लोक सदाचरणी मानतात तिचं खाजगी वर्तन असं असावं ही आश्चर्याची गोष्ट नाहीं काय? पति-निधनानंतर जी स्त्री असं वर्तन करते ती विधवा राहण्याचं ढोंगच करीत नाहीं काय? अतां बोल, माझं म्हणणं खरं कीं नाहीं?"

असं बोलून विल्यमनें एक सिगारचा झुरका मारला व तिच्या तोंडावरील राख रक्षापात्रांत झटकीत तो म्हणाला, '1 have won, Fredrick!'

मी कांहीं मिनिटें स्तब्ध बसलों व नंतर त्याला म्हणालों, "मेजर, तूं त्या स्त्रीचं नांव सांगू शकशील काय?'

विल्यम म्हणाला, 'लँकेशायरमधील सुप्रसिद्ध विदुषी-श्रीमती रोझ लिटल्सन्. यांना तूं ओळखीत नाहींस?'

'काय? रोझ लिटल्सन!' मी आश्चर्यानें ओरडलोंच, 'खरंच तिचं नांव रोझ लिटलसन् आहे?'

'होय, फ्रेडरिक,' विल्यम हांसून म्हणाला, 'तेंच तिचं नांव आहे.' चेहऱ्यावरचा गोंधळ शक्य तितका झांकीत मी विल्यमला म्हणालों.

'मग विल्यम, तूं पैज हरलास असंच म्हणावं लागेल?'

'फ्रेडरिक, अरे म्हणतोस काय? वेड तर नाहीं लागलं?'

— आश्चर्यचकित् होऊन विल्यम म्हणाला.

'मी शुद्धीवर आहे विल्यम,' शांतपणें मीं म्हणालों 'रोझ अगदीं निर्दोष, निष्कलंक आहे. तिला पाठविलेलीं पत्रं तिच्या प्रियकराचीच आहेत हें खरं. तिचं लग्न होण्यापूर्वीं तो व ती एकमेकाशीं विवाहबद्ध होण्याचें वचन एकमेकांना देऊन चुकलीं होतीं. पण–'

‘ पण नंतर तिनं त्याप्रमाणं वागण्याचं नाकारलं असंच ना ?,’ विल्यम घाईघाईनं म्हणाला.

“ नाहीं विल्यम, ” मी उत्तरलों, “ रोझ तितक्या चंचल मनाची स्त्री नाहीं. तिच्या प्रियकरा[ने] तिच्याशीं लग्न करण्याचं नाकारलं. कारण त्याला एक घाणेरडा रोग जडला होता. त्याचा संसर्ग [ति]ला होऊं नये अशा हेतूनं तिच्याशीं त्यानं लग्न केलं नाहीं. ती त्याच्या सांगण्यावरून पुढं विवाहबद्ध झा[ली.] तिनें आपल्या पतीला आपली हकीगत न लपवितां सांगितली. त्या उदार माणसानं मनांत कांहीं [कि]न्तु न ठेवतां तिच्याशीं संसार केला. दुर्दैवानें तो १९४० मध्यें एका आजारांत मरण पावला. त्यानं[तर] १।२ वर्षांनीं तिच्या पूर्वीच्या प्रियकरानं तिला आपल्याशीं लग्न करण्याबद्दल विनंती केली. डॉक्टरां[नी] त्याला ‘ तुम्ही आतां निरोगी आहांत. तर लग्न करण्यास हरकत नाहीं ’ असा सल्ला दिला होता. त्या सज्जन स्त्रीनें त्या विनंतीला मोठ्या संयमानें नकार दिला ती म्हणाली, ‘ तें शक्य नाहीं. आपण मित्र म्हणूनच राहूं या ‘ रोझ निष्कलंक आहे विल्यम ! ”

‘ पण फ्रेडरिक, याला पुरावा काय ? हें खरं कशावरून ?’ विल्यम म्हणाला.

‘ पुरावा ?,’ मी शांतपणें म्हणालों, ‘ प्रत्यक्ष चालताबोलता पुरावा असल्यावर दुसऱ्या [पुरा]व्याची जरूरच काय ? ऐक विल्यम, नीट ऐक. तिचा तो प्रियकर म्हणजे दुसरा तिसरा कोणी [नसून] मी स्वतःच आहें. ’

विल्यम माझ्याकडे आ वासून पाहतच राहिला आणि त्याच्या तोंडून नकळत उद्गार नि[घाले] ‘ प्रेम हें असं असतं तर ! ’

‘ स ’

मजकडे वळवुनी मान, रम्य पाहसी
सखे ग सांग काय मानसीं.
ते टपोर डोळे देखिति मजलागुनी
गालांतील थोडें मंद स्मित दावुनी
कोणी न तुजकडे पाहि असें मानुनी
मजकडे चोरुनी पुन्हा पुन्हा पाहसी. ॥ १ ॥

पाहिलें जरी मीं तुझ्याकडे क्षणभरी
नजरेला भिडली नजर आपुली जरी
मग मनांत लाजुनि मान फिरविशी परी
नच बोध होइ कां लपंडाव खेळसी ? ॥ २ ॥

हें मौनाचि भासें संमतिदर्शक मला
मग हट्टत माझें ऐक सांगतों तुला
या ‘ कुसुमापाशीं भ्रमर ’ आज पातला
परतणार नाहीं मधुविन रीतच अशी. ॥

कवि ‘ भ्रमर ’
एफ्. वाय्. आर्ट्स्.

भारताचें क्रांतिपर्व

मो. स. भावे [द्वितीय वर्ष कलाविभाग]

पारतंत्र्याची तीव्र चीड राष्ट्रांत संचारूं लागली कीं त्या भावनेला प्रत्यक्ष गति (Active Force) मिळते अशी गति मिळाली कीं परतंत्र राष्ट्राच्या इतिहासांत क्रांतिपर्वाला सुरवात होते. १९ वें शतक हा आशियाच्या इतिहासांतील संपूर्ण अवनतीचा काळ (Dark ages) आहे. युरोपमध्यें जन्माला आलेल्या संस्कृतीच्या अभिनव स्वरूपामुळें आशियाची जनता भांबावली, दिपून गेली. आपल्याला उज्वल गतकाल आहे, जगाचे महान् नेते आणि धर्मसंस्थापक आपणच जगाला दिले आहेत, आपल्याच विचारसरणीची छाप जगावर दुसऱ्या कोणापेक्षांही व कशापेक्षांहीं अधिक पडली आहे हें आशिया विसरला शेवटच्या पेशव्यानें राज्याचें उदक इंग्रजांच्या हातावर सोडलें त्या दिवशींच भारताच्या इतिहासांत स्वाभिमानशून्यता जन्माला आली. १८५७ चा बंडाचा एक प्रयत्न सोडला तर भारताचा तत्कालीन इतिहास अगदीं शान्त आहे. याला दोन कारणें संभवतात, अेक तर १८५७ चें बंड राष्ट्रांतील फारच थोड्या लोकांनीं घडवून आणलेलें असल्यामुळें त्याला क्रांतीचें स्वरूप येऊं शकलें नाहीं आणि त्या बंडांत मोड झाल्यामुळें तीव्र निराशा जनतेच्या मनांत ठाण देऊन बसली. दुसरें असें कीं मराठेशाहीचा किंवा इंग्रज पूर्वकालीन युद्धांचा धामधुमीचा काळ लोकांना आतां आवडेनासा झाला होता व ब्रिटिश सत्तेच्या शान्तिसाम्राज्याची आवड त्यांच्या मनांत उत्पन्न झाली होती. याचें पर्यवसान म्हणजे भारत त्या कालांत एखाद्या दगडी गोळ्याप्रमाणें अचेतन होऊन पडला. योगनिद्रेंत मग्न असल्यामुळें बाह्य जगाचा संपूर्ण विसर पडलेल्या योग्याची स्थिति समाजाला प्राप्त झाली. आपली मानमान्यता वाढावी. उच्चपदावर आपली व्यक्तिशः वाढ होत जावी हीच आपल्या महत्वाकांक्षेची उच्चतम पायरी बनली. ब्रिटिशांनीं मिळविलेला हा मानसिक बिजय शस्त्राच्या आणि राजनीतीच्या विजयापेक्षांही मोठा होता. कारण याच काळांत आपण आपलें ‘ स्वत्व ’ व ‘ स्वाभिमान ’ याना पारखे झालों. मी समाजाकरितां नसून समाज माझ्याकरितां आहे ही भावना आपल्या मनांत खोल रुजली. याचाच परिणाम असा झाला कीं, शस्त्राच्या जोरावर बनलेला गुलाम हा हाडाचा गुलाम बनला.

कांहीं दशकांच्या सहवासानंतर ब्रिटिश सत्तेचें खरें स्वरूप उघड होणें अपरिहार्य होतें. तें स्वरूप परतंत्र जनतेच्या लक्षांत येतांच स्वातंत्र्य मिळविण्याची आकांक्षा राष्ट्रांत परिस्फूर्त झाली. या भावनेचें पर्यवसान १८५७ च्या स्वरूपांत होऊं देणें इष्ट नव्हतें; या भावना वेगाला निराळा बांध घालावा याच उद्देशानें मि. ह्यूम यांनीं हिंदी राष्ट्रीय सभेची कल्पना पुढें मांडली. ‘ जो तुमच्यांतील सर्वश्रेष्ठ तो तुमचा नम्र सेवक व्हावा’ ही शिकवण मि. ह्यूम यांनीं दिली पण यांत आश्चर्य करण्यासारखें कांहींच नाहीं, कारण राष्ट्रीय सभेच्या स्थापनेंत ज्या दोन भावनांचें मीलन झालेलें आहे तें लक्षांत घेतलें तर हिंदुस्थानला स्वातंत्र्य मिळवून देण्याकरितां ही संस्था काढावी ही कल्पना त्यांच्या मनांत नव्हती हें सिद्ध होतें. १९ व्या शतकाचा मध्यकाल हा इंग्लंडच्या वैभवाचा काळ होता. उदारमतवादी तत्वज्ञान याच काळांत इंग्लंडमध्यें मान्य होऊं लागलें होतें, त्याच औदार्यामुळें कॉंग्रेसची स्थापना झाली. या राष्ट्रीय सभेचा उपयोग जनतेच्या असंतोषाला ५७ चें क्रांतिकारक स्वरूप येऊं देऊं नये, याकरितां एक प्रकारची रक्षक झडप [Safety Volve] म्हणूनच होणार होता. हीच कॉंग्रेस पुढें क्रांतिकारक होईल ही कल्पना त्यांच्या मनांत कदाचित् आलीही नसेल.

कॉंग्रेसच्या संस्थापनेपासूनच भारताच्या इतिहासांतील क्रांतिपर्वाला सुरवात झालेली
रुष्ट झालेल्या स्वातंत्र्यदेवीच्या पुनरागमनाची त्या काळापासून सुरुं झालेली साधना, आज ६७
अव्याहतपणानें चालूं आहे. या क्रांतिपर्वाचें सम्यक् अवलोकन केलें तर निरनिराळे प्रवाह आप
आढळून येतात. अर्ज-विनंत्यांचा जवळ जवळ २० वर्षांचा काळ टाकल्यानंतर भारतीय उत्थाप
मार्ग भिन्नभिन्न झाले लोकमान्यांनीं या भिन्नतेची उपपत्ति फार सुंदर रीतीनें मांडलेली आहे
म्हणतात ' देशाच्या सांप्रत विपन्नावस्थेचा विचार केला तर आपल्या प्रकृतिमानाप्रमाणें मनुष्य वि
मार्गाचा अवलंब करितो. दया, करुणा, श्रद्धा इत्यादिगुण ज्यांचें ठिकाणीं विशेषत्वानें वास करि
तो साधुत्वाच्या मार्गास लागतो व देशावरील संकटपरिहारार्थ परमेश्वरी कृपेची याचना करि
ज्याच्या स्वभावांत मूळचीच तामस प्रवृत्ति अधिक असते असे लोक अराजक मार्गानें व अत्या
वृत्तीनें आपला कार्यभाग साधण्याचा प्रयत्न करितात. परंतु ज्यांच्या ठिकाणीं सर्वच वृत्ति कांहीं प्रम
बद्ध अतएव व्यवहारसन्मुख स्थितींत असतात अशीं माणसें सद्यःप्राप्त साधनांनींच प्रस्तुत सं
निवारण्याचा प्रयत्न करितात.

या तीन प्रवृत्तींपैकीं पहिली प्रवृत्ति ज्यांच्यांत अधिक असते असे लोक ईश्वरावर अव
असल्यामुळें त्यांच्या हातून समाजजागृतीचें प्रत्यक्ष कार्य होत नाहीं. भारताचें क्रांतिपर्व तेजस्वी
विण्यास उरलेल्या दोन प्रवृत्तींच्या लोकांनींच मदत केलेली आहे, नव्हे, त्यांनींच तो काळ घडवून अ
लेला आहे. देशांतील सर्वांत मोठी संस्था कॉंग्रेस असल्यामुळें तिचा धावता इतिहास पाहिला
विशिष्ट कालखंड आपणास दिसतात.

१९०५ पर्यंत कॉंग्रेस संपूर्ण तया सदनशीर होती. १९०५ च्या बनारस कॉंग्रेसमध्यें ना.
कृ. गोखल्यांच्या अध्यक्षतेखालीं ' वसाहतीचें स्वराज्य ' हें कॉंग्रेसचें ध्येय ठरलें. भारताच्या क्रांतिपर्वा
मिळालेली ही पहिली पुरोगामी[Progressive] गति होय. १९०६ साली वंगभंगाने विराट अ
तोषाला जन्म दिला, सुरतच्या कॉंग्रेसमध्यें तंटे झाले, लो. टिळकांना ६ वर्षांची शिक्षा झाली आणि च
वळीचा भर कांहीं काळ ओसरला. लो. टिळक सुटून आल्यानंतर त्यांनीं ' होमरूल लीगची ' चळ
सुरुं केली. १९१९ ला मॉंटफर्ड सुधारणा आल्या, अमृतसर कॉंग्रेसमध्यें टिळकांची प्रतियोगी सह
रितेची भूमिका सर्व संमत झाली आणि टिळक ३१ जुलै १९२० ला स्वर्गस्थ झाले. क्रांतिपर्वाचा
खंड संपला. या खंडाचे पाअिक, लो. टिळक, बिपीनचंद्र पाल, सुरेंद्रनाथ बानर्जी व लाला लजपतराय
होत. ' हाच हिंदी बहुजन समाजाचा पुढारी ' असे उद्गार लेनीननें टिळकांविषयीं काढले तर चिरो
त्यांना The Father of Indin Unrest ठरविलें. ज्याकाळीं स्वराज्य हा शब्द तोंडानें उच्चा
ण्याची जनतेची ताकद नव्हती त्यांच्याच तर्फे होमरूल लीगची मागणी टिळकांनीं करविली. ' वसाहत
स्वराज्य ' मागणीचा टप्पा कॉंग्रेसनें या कालांत गांठला.

१९२० सालीं मनू पालटला. संघटित रीतीनें निःशस्त्र प्रतिकाराची चळवळ करण्याचं सत्या
अहिंसात्मक शस्त्र गांधीजींनीं जनतेला दिलें. ' प्रेम ' 'हृदयपरिवर्तन' ' सत्य ' हे देशाच्या राजकार
शिरले. १९२० ची देशव्यापी चळवळ झाली. स्वातंत्र्याची भावना बहुजनसमाजापावेतों याच का
रुजली. १९२९ मध्यें आरविन यांनीं वसाहतीचें स्वराज्य मान्य केलें. या कालखंडांतील सुवर्णाक्ष
लिहून ठेवण्यास योग्य अशी घटना म्हणजे, पं. जवाहरलाल नेहरु यांनीं केलेली संपूर्ण स्वातंत्र्या
घोषणा ही होय.

" मी स्वतः समाजसत्तावादी व लोकसत्तावादी आहे.... स्वातंत्र्याची चळवळ बहुजन समाजाचीच असली पाहिजे...... स्वातंत्र्याचा अर्थ ब्रिटिश वसाहती व साम्राज्यशाही यापासून पूर्ण मुक्तता असा आहे." २६ जानेवारी १९३० हा राष्ट्राचा ' स्वातंत्र्यदिन ' ठरला १९३० ला पुन्हां चळवळ झाली. ३७ ला कॉंग्रेसनें सत्ताग्रहण केलें. १९३९ ला वैयक्तिक सत्याग्रहाची मोहीम सुरुं झाली. १९४२ ला क्रिप्स योजनच्या ठिकऱ्या उडाल्या. आणि ४२ चा इतिहासप्रसिद्ध ' चलेजाव ' ठराव करून कॉंग्रेस पुढारी तुरुगांत डांबले गेले. क्रांतिपर्वाचा द्वितीय खंड येथें संपला.

पुढचा काळ सर्वांच्या नजरेखालून गेलेला आहे. या नजीकच्या भूतकाळांत अनेक महत्वाच्या घडामोडी झाल्या आहेत. ४२ चा लढा नेतृत्व नसलेल्या जनतेनें केल ; आज या लढ्याचा उदोउदो करणारे त्या काळांत ' न मया ' ' न मया ' म्हणून लोकजागृतीचं जनकत्व नाकारीत होते ४२ चा लढा क्रांतिकारक असला तरी पूर्ण यशस्वी होऊं शकला नाहीं; तरी जनतेचा विश्वास आणि चैतन्य यांची अमर्याद वाढ झाली. कॉंग्रेस पुढारी तुरुंगांतून बाहेर आले ते सिमल्याला गेले. चर्चिल सरकार जाऊन ॲटलीचें सरकार आलें. Forget and Forgive च्या भूमिकेवर वेव्हेल--गांधी बोलणीं सुरुं झालीं. वेव्हेल-योजना बाहेर पडली. निवडणुका लढविल्या गेल्या आणि त्रिमंत्री मंडळाची योजना हातांत आली. प्रांतिक सरकारें कॉंग्रेसनें काबीज केलीं, मध्यवर्ती सरकार स्थापन झालें आणि हिंदुस्थानची भावी घटना बनविण्यासाठीं आज मोठमोठे लोक दिल्लीला जाऊन बसले आहेत. स्वातंत्र्यमंदिराचे सुवर्ण कळस अनंत अंतराळांत बाल अरुणाच्या आरक्त प्रकाशांत चमकत आहेत. आणि आपण महाद्वारापाशीं येऊन पोंचलों आहोंत असें अनेकांना वाटूं लागलें आहे. भारताचें क्रांतिपर्व आतां लवकरच संपणार आणि सर्व भारताचें उत्थापन होणार अशा आकांक्षा अनेकांच्या मनांत येत आहेत. हीं स्वप्नें खरीं ठरोंत जातीय वादाच्या धुरळ्यानें, आणि अंतःस्थ विरोधांच्या धुरळ्यानें ते सुवर्ण कळस झाकळल्यासारखे दिसत आहेत. मंगल उषःकालापूर्वींचा हा दाट काळोख आहे, तो लवकरच नाहींसा होईल. पण त्यासाठीं कदाचित् मोठा लढाही करावा लागेल. राष्ट्रांतील मोठी संस्था म्हणून या संस्थेचा इतिहास साकल्यानें मांडलेला आहे. स्वातंत्र्यमार्गावरील उत्क्रांतीचा हा मार्ग आहे. कालमानाप्रमाणें कॉंग्रेस एक एक पायरी वर चढत आहे. क्रांतिपर्वाचें भरतवाक्यही कदाचित् कॉंग्रेसच म्हणेल. परंतु त्याकरितां कॉंग्रेसनें कांहीं गोष्टींचा आग्रह धरणें आणि कांहीं गोष्टी बदलविणें आवश्यक आहे.

भारताच्या क्रांतिपर्वाला तेजस्वी करण्याचें महान् कार्य अनेक जहाल हुतात्म्यांनीं केलेलें आहे. हिंदुस्थानचा इतिहास क्रांतिकारकांच्या पराक्रमानें भरलेला आहे. रासबिहारी बसू , सूर्यसेन व त्यांचे अनुयायी, दिनेशगुप्ता इत्यादि बंगाली क्रांतिकारक; भगतसींग, सुकदेव, राजगुरु ही वीरत्रयी, जालियनवालाबाग प्रकरण, जनरल डायर एवढेंच नव्हे तर प्रत्यक्ष इग्लंडमध्ये क्रांतीचे प्रयत्न करणारे मदनलाल धींग्रा, बॅ. तात्याराव सावरकर हीं नांवें किंवा घटना भारतांतील प्रत्येकाच्या हृदयावर कोरलेल्या आहेत. आपल्या आयुष्यभर लोकमान्यांनीं कॉंग्रेसला मवाळ राजकारणापासून जहालवादाकडे वळविण्याचे प्रयत्न केले. गांधीजींच्या युगांतही पूर्ण अहिंसेचे लढे राष्ट्रांत झाले नाहींत. कॉंग्रेस सामाजवादी पक्ष आणि कम्युनिष्ट हे कॉंग्रेसला जहाल मार्गावरच नेत आहेत. १९४२ च्या लढ्यानें जनतेच्या प्रतिसरकारास जन्म दिला. या सर्व जहाल प्रयत्नांत सर्वांत मोठा संघटित प्रयत्न म्हणजे नेताजी सुभाष यांचा. सुभाषवादाचें सम्यक् स्वरूप त्यांच्या ९ जुलै ४३ च्या भाषणावरून स्पष्ट होतें. ते म्हणतात—

" I have been actively working in the Independence movement, eversince I left the university in 1921- I have been throuh all the Civil Disobedience Movements,during the last two decades. In addition to that I have been repeatedly put in prison without

trial on the suspicion of having been connected with Secret r volutionary movements whether violent or nonviolent with whic I have been familiar. I may also assert without the slighte exaggeration that there is no nationalist leader who can claim t possess the many sided experience that I have been able to aqui In the light of these experiences I come to the conclusion th all the efforts that we could put forth inside India, would n suffice to expel the British from our country. Throughout m public career I have always felt that though India is otherwi ripe for Independence in every way, she has lacked one thin namely an army of liberation. The military action would st the blood and passion of my colleagues, as well as the mass o the people. I believe that such action was necessary for th ultimate success of the Indian emancipation movements, even i I myself should die miserably in failure." दुःखची गोष्ट ही कीं, सुभाषब यशस्वी झाला नाहीं आम्ही पुष्कळवेळां इतके शहाणे होती कीं शत्रुमित्र ओळखण्याची आमची श नष्ट होते. सुभाष ज्यावेळीं बाहेरून येणार होतें त्यावेळीं आम्ही त्यांना विरोध करण्यास सिद्ध होत हो हिंदी कम्युनिस्ट पार्टी लोकयुद्धाचा पुरस्कार करीत होती. भाओी, पी. सी. जोशी २८-१०-४५ लोकयुद्धात म्हतणात.

"Behind the I. N. A. stood the sword of Jap Samurai That sword would have been hanging over our heads if I. N. A would have succeeded. Our hatred for the British should no lead us to giving direct or indirect support to such ideas whic are repudiations of the democratic part of Indian National Mo vement." जवाहरलालजींनीसुद्धां, "The way he has chosen is utterl wrong - a way which I cannot accept and also must oppose i it takes shape, for any force that comes from outside is necess rily under Japanese control". या अंतःस्थ परिस्थितीमुळें देशांत सुभाषबाबूंच्या वि याला विरोधक शक्ति निर्माण झाली. म्हणून सुबाषबाबूंच्या प्रयत्नास यश आलें नाहीं.

आतांपावेतों क्रांतिपर्वाचे दोन स्पष्ट भाग आणि प्रत्येक भागांतील विशिष्ट कालखंड यां आपण परिशीलन केलें. क्रांतिपर्व अजून सम्पलेलें नाहीं तें संपविण्याकरितां एक राष्ट्रवादाचा आ पावतों आपण जितक्या हिरीरीनें पुरस्कार करीत आलों आहोंत तितक्याच किंबहुना अधिक हिरीरी करण्याची वेळ आली आहे.

"Nationalism is essentially an antifeeling" राष्ट्रवादामुळें यु होतात, राष्ट्रवाद साम्राज्यवादांत विकसित होतो, जगांतील शांततेचा नाश राष्ट्रवादानें होतो तस्मा राष्ट्रवादाचा त्याग करावा अशी विचारसरणी आज बोलली जात आहे; तरीही हिंदुस्थाननें राष्ट्र वादाचा आणि तोही एक राष्ट्रवादाचाच पुरस्कार केला पाहिजे असा आमचा आग्रह आहे.

राष्ट्राची समर्पक व्याख्या करणं अतिशय कठीण आहे. सामान्यतः राष्ट्र हें एका धर्माच्या, एका संस्कृतीच्या, एका विचारसरणीच्या व एका परमेश्वराच्या लोकांचें होत असतें. परंतु "As Renon has insisted, the idea of nationalism is essentially spiritual in character. It implies a sense of special unity which marks off those who share in it, from the rest of mankind. There grows up a sense of kinship which binds men into oneness. They recognise their likeness & emphasise their difference from other men" (-Harold Laski : Grammar of Politics.). 'A longing to belong to one's own group and longing not to belong to any other group' हा राष्ट्रीयत्वाच्या जाणिवचा विशेष आहे त्याचप्रमाणें असेंही म्हटलें जातें कीं, 'राष्ट्र हें एका विशिष्ट ऐतिहासिक कालांत जन्माला येत असतें आणि तो कालही भांडवलशाहीच्या विकासाचा काल असतो' [स्टॅलिन]- अर्थात भांडवलशाहींत राष्ट्र व राष्ट्रवादाचा उदय झाल्यामुळें त्यांना संघटित वैशिष्ट्य प्राप्त होतें, भांडवलशाहीच्या वाढीबरोबर राष्ट्रवादाचा प्रसार होतो, नफ्यासाठीं चढाओढ व स्पर्धा यांना राष्ट्रीय स्वरूप येतें, विशिष्ट मर्यादेपर्यंत भांडवलशाहीचा विकास झाला कीं, साम्राज्यवाद जन्मास येतो, भांडवलशाहींतील अंतर्गत विरोध त्या राष्ट्राच्या परस्परसंबंधांत व्यक्त होऊन त्या सर्व राष्ट्रांत व राष्ट्रवादांत विरोध वाढतो, याचें पर्यवसान शेवटीं राष्ट्रा-राष्ट्रांतील लढे वसाहतींत उद्भवणाऱ्या राष्ट्रीय चळवळी व जगड्व्याळी साम्राज्य युद्धांत झाल्याशिवाय रहात नाहीं; राष्ट्रवाद हें एक विष आहे. त्यामुळें

"we must advance from the narrow idea of exclusive alliance and regional bias to effective organisation of world unity Unless real world unity and cooperation replaces both Isolation & Imperialism of whatever form in the new interdependent world of free nations there will be no lasting security for you or for us. (- Marshal chiang Kai Shek quoted in 'One world' by Wilkie). आपण आतां एक जागतिक नियमन केलें पाहिजे. शास्त्र, राजकारण, व्यापार, यांनीं जगांतील निरनिरा या राष्ट्रांना जवळ आणलेलें आहे. आपण आतां एक जागतिक संस्कृति विश्वकुटुंबवादाच्यातत्वावर प्रस्तृत केली पाहिजे. राष्ट्रवादाचे दिवस आतां संपले हें आजच्या विचारसरणीचें सूत्र आहे.

मानवी मनाच्या अत्युच्च कल्पनेची भरारी म्हणून विश्वकुटुंबवादास फार मोठें महत्व आहे, असें माननयास कांहींच प्रत्यवाय नाहीं अंतराष्ट्रीयवादाचा हिरीरीनें जयघोष करणाऱ्या रशियाच्या उदाहरणानें हेंच सिद्ध केलें आहे कीं, विश्वबंधुत्व, राष्ट्रीय भावनेवर कुरघोडी करूं शकत नाहीं.

Radical Communist Party नें लेनिन व ट्रॉट्स्की यांच्या नेतृत्वाखालीं १९४७ त रशियन राज्यक्रांति घडवून आणली. लेनिनची कल्पना अशी होती कीं, ही क्रांति आज फक्त रशियांत झालेली असती तरी जागतिक क्रांतीची ही सुरवात आहे; आणि भांडवलशाहीच्या मिरवणुकींतून जनतेला सोडविण्याचं सामर्थ्य याच क्रांतींत आहे. रशियन सरकारचें त्यावेळेचें स्वरूप जागतिक कॉम्युनिझमूच्या प्रसाराला साजेल असेंच होतें इतर राष्ट्रांतील काम्युनिस्ट पक्षांचें धोरण आणि मार्ग ठरविण्याकरितां रशियानें 'Third International' ची स्थापना केली होती त्यावेळच्या परिस्थितीचें वर्णन असें केलें जातें "In those days a good communist should have no national pre-

judice as to be patriotic. To love Mother Russia was to be guilt
bourgoies sentimentalism. To be a good communist was to
loyal to the supreme cause of international proletarian Revolut
But Lenin died in 1924, Trotsky was out of place and St
achieved power. Gradually the policy of promoting Interna
nal communism was given up. **The love of Mother Russia could**
be destroyed by official decrees or intelletual indoctrinations. Inte
tional communism was subordinated to national inerests by St
Trotsky complained that Stalin had betrayed the Revoluti
It was not betrayed by him but defeated by circumstanc
या गोष्टीकडे नजर दिली आणि स्टॅलिनचें Third International बंद केल्या नंतरचें
पाहिलें तर हीच गोष्ट सिद्ध होते कीं मानवी मनाचें सामर्थ्य विश्वबंधुत्वाचा फक्त विचार करूं शकतें
आचरणांत त्याची मजल राष्ट्रवादाच्या पलीकडे जाऊं शकत नाहीं विशेषतः परतंत्र देशांत स्वातंत्र्या
राष्ट्रवादाचा पुरस्कार करणें अधिक नैसर्गिक आणि हितावह ठरतें आणि स्वतंत्र राष्ट्रांतही आंतरराष्ट्रीय हि
अविरोधि, अनाक्रमक राष्ट्रवाद आवश्यक असतो भारतीय राष्ट्रवादालां अनाक्रमक पाशवी, साम्राज्यश
स्वरूप येणेंही अशक्य आहे. भारताच्या प्राचीन इतिहासाकडे वळून पाहिलें तर असेंच म्हणावें लागेल
" Universalism is innate in Hindu character, has assumed hi
pure and noble form & so has drawn for us the sympa
and admiration of the world. It never took the shape
world domination. It has expressed itself as world's sympat
understanding, openmindedness, and so has contributed to t
enrichment of the world. India with her distinict spiritual o
look can provide the world with the soul it is searchin
(Dr. Sir S. Radha Krishnan)

भारताच्या क्रांतिपर्वातील या एकराष्ट्रवादाला १९४० सालीं पाकिस्तान अथवा द्वि
कल्पनेनें पछाडलें आहे. हिंदुस्थान हा भौगोलिक दृष्टया एक देश असून राष्ट्रहिताच्या दृष्टीनें,
जग एकतेकडे धांव घेत असतांना हिंदुस्थानचे तुकडे पाडणें असमंजसपणाचें आहे. मुसलमान स
हा संख्येनें बराच मोठा असला तरी Major minority म्हणूनच त्याला हिंदुस्थानांत रहाव
असेल तर रहावें लागेल. हिंदू-मुसलमानांतील मुळांत असलेल्या वैराची वृद्धि ब्रिटिशसत्ता पहि
पासून करीत आहे; आणि त्याच ब्रिटिशसत्तेच्या भरवशावर पाकिस्तानचें भूत हिंदुस्थानांत श
घालीत आहे जिनाप्रणीत पाकिस्तान हें कोणत्याही दृष्टीनें अव्यवहार्य आहे असें आज स्पष्ट झ
आहे. नाझीस्वरूपाच्या प्रचारतंत्रानें, आणि Direct Action प्रत्यक्ष लढ्याच्या धमकावणीनें
बंगालच्या रक्तपातानें भिऊन चालायचें नाहीं. भारत एकच राष्ट्र आहे, अविभाज्य आहे आणि
ढच राहिला पाहिजे हा आग्रह आपण सोडतां उपयोगी नाहीं यापुढील युगांत आर्थिक हितसंबं
देशाचें व देशाच्या प्रत्येक जमातीचें भवितव्य अवलंबून असतांना, वेड्या धार्मिक भावनेनें रा
शकलें करणें प्रवाहाच्या उलट पोहण्यासारखें आहे. हिंदुस्थान ही कांहीं धर्मशाळा नाहीं कीं को
येथें आपला बिछाना पसरावा आणि ही जागा माझीच म्हणून मूळ मालकाला हाकलून ला

अल्पसंख्यांकांचे लाड पुरवितांना बहुसंख्य प्रजेच्या हक्कांची पायमल्ली होणें कधींही न्याय ठरणार नाहीं. हिंदूंना परमेश्वरानें दिलेलं हिंदुस्थानच एक घर आहे. त्याघराच्या रक्षणाची व उद्धाराची जबाबदारी आजवर त्यांनीच सांभाळली आहे. मुसलमान समाजाचा आजपावेतोंचा इतिहास 'लढनेको तुम और खानेको मैं !' याच स्वरूपाचा आहे. भारताच्या स्वातंत्र्यापेक्षां त्यांना पाकिस्तान हवें आहे. भारतीय स्वातंत्र्याचा व उत्थापनाचा प्रश्न मुसलमान जनतेच्या जिव्हाळ्याचा कधींच झालेला नाहीं. याकरितां अव्यवहार्य द्विराष्ट्रवादाच्या आहारीं न जातां आपली मजबूत संघटना करून दोन्हीही शक्तींचा प्रतिकार करण्याचा काळ समीप येऊन ठेपला आहे.

भारतांतील क्रांतीचे प्रयत्न जेव्हां जेव्हां अयशस्वी झाले त्या त्या वेळीं त्या प्रयत्नांच्या पाठीमागें संघटित शक्ति पुरेशी नव्हती असेंच दिसून येईल. ही संघटित शक्ति खूप वाढवणें या काळांत क्रमप्राप्त आहे. अहिंसावाद राष्ट्रानें सोडला पाहिजे. १९२० सालीं महात्माजींच्या या अहिंसावादाला राष्ट्रांत अवसर मिळाला तो आपण स्वेच्छेनें, राजीखुषीनें शस्त्र त्याग केला म्हणून नव्हें तर सशस्त्र क्रांतीचा मार्ग आपणास बंदच होता म्हणून. हिंदुस्थानांतील राजकीय अगतिकत्वामुळें अतीव धार्मिकतेमुळें आणि स्वाभाविक प्रतिकारशून्यतेमुळेंच अहिंसावादाला भारताच्या क्रांतिमार्गांत एवढा अवसर मिळाला. 'गाधींच्या पद्धतीनें स्वातंत्र्याचा मार्ग आक्रमण करणें म्हणजे वैयक्तिक पूर्णत्व सम्पादन करणें. गांधीवाद हा (Human Perfection) मानवी पूर्णतेवर आधारलेला आहे. जग सुधारावयास निघालेल्या व्यक्तीमधील अद्वेष आणे त्याग यांचा प्रकर्ष व ज्यांना सुधारायचें त्यांच्यांतील हृदय परिवर्तनक्षमता या खेरीज अन्यसाधनें गांधीवदाला मान्य नाहींत ' क्षीरसागरांनीं म्हटल्याप्रमाणें ' गांधीवाद त्याच दिवशीं यशस्वी होईल कीं ज्या दिवशीं जन्मदाती माता आणि हृदयव्यापणारी प्रेयसी यांच्यावर बलात्कार अगर हिंसा यांचा उपयोग करणें आपण रानटीपणाचें समजूं.' जन्मदेणारी माता आणि हृदय व्यापणारी प्रेयसी यांच्यावर हिंसेचा वा बलात्काराचा उपयोग करणं रानटीपणाचं आहे इतकें समजण्याइतकीच मानवी मनाची प्रगति झालेली आहे. ख्रिस्ताप्रमाणेंच गांधींनाही खरा अनुयायी नाहीं.

जगाच्या स्वातंत्र्यसंपादन करणाऱ्या राष्ट्रांचा इतिहास अहिंसेनें स्वातंत्र्य मिळतें असें सिद्ध करीत नाहीं. 'शक्तीनें मिळतीं राज्यें' हाच व्यवहाराचा सिद्धांत आहे. क्रांति हें साध्य आणि सामाजिक सामर्थ्य हें साधन हें क्रांतीचें बीज आहे. लेनिननें क्रांतीच्या यशस्वितेकरितां ज्या गोष्टी सांगितल्या आहेत त्यांत [१] असंतोष देशव्यापी असला पाहिजे, [२] क्रांतीची आवश्यकता सर्वांना भासली पाहिजे, [३] आणि मोठी क्रांति सैन्याच्या मदतीवांचून होत नाहीं या मुख्य होत. सुभाषबाबूंनीं हें ओळखलें होतें. त्यांना यश मिळालें नाहीं तें त्यांचा मार्ग चुकीचा होता म्हणून नव्हे तर त्यांची शक्ति अपुरी पडली म्हणून ! भारतीय उत्थापनाकरितां संघटित शक्तिवादाची आवश्यकता आहे.

संघटित शक्तिवाद आणि एकराष्ट्रवाद प्रकर्षानें ज्यावेळीं आपल्यांत विकसित होतील त्या दिवशीं भारताचें उत्थापन होईल ! आणि जवळ जवळ ७० वर्षें चाललेल्या क्रांतिपर्वाचा शेवट वैभवशाली विजयश्रींत होईल.

अंधःकारांतून

ए. आर्. पाटील, इंटर सायन्स.

प्रवासास निघालेला तो एक प्रवासी होता. अतिपूर्वेकडील अत्यंत दूरच्या एका रम्य ठिक[ाणीं] त्यास पोहोंचावयाचें होतें.

प्रवासास लागणारी सामुग्री त्याच्याजवळ होती, सामर्थ्य होतें आणि धडाडीपण होती.

पण प्रवासाचा खडतर आणि कटु अनुभव त्याला तितकासा नव्हता.

आपल्या सामर्थ्याच्या जोरावर त्यानें प्रथम मोठी आघाडी काबीज केली. त्याला त्या[च्या] सामर्थ्याचा अभिमान वाटला.

अतिपूर्वेकडे एका ठिकाणीं त्यास पोहोंचावयाचें होतें. त्या ठिकाणाची त्याला कल्पना पण हो[ती] पण त्यासाठीं किती अंतर कापावें लागणार याची त्याला जाणीव नव्हती.

थोडा विसांवा घेऊन तो उठला. चारी दिशेला त्यानें दृष्टिक्षेप केला आणि मंदसें स्मित केलें.

पश्चिमेकडे अत्यंत दूरवर त्यास ढगासारखें दिसलें. पण असले दूरवरचे ढग त्यानें पुष्कळ पाहि[ले] होते, त्याला त्याचें कांहींच वाटलें नाहीं.

जणूं चारी दिशांना आव्हान देत आणि शीळ घालीत तो पुढें चालूं लागला.

आपल्या सामुग्रीची त्याला कल्पना होती. त्याच्याजवळ हिम्मत होती, धडाडी होती. आ[पलें] स्थळ त्याला डोळ्यापुढें दिसत होतें.

परंतु अंतर किती याची त्याला जाणीव नव्हती. बस. चालत जायचें एवढेंच त्यास माहीत हो[तें].

दिवस किती राहिला हें पहाण्यासाठीं त्यानें कलत्या सूर्याकडे पाहिलें. आणि ते पश्चिमेकडील ढ[ग] त्यास वरवर आकाशांत चढतांना दिसूं लागले.

ढगापासून आपण आपल्या सामुग्रीच्या सहाय्यानें रक्षण करूं असें त्यास वाटत होतें. त्या[ला] आपल्या सामर्थ्याचा अभिमान होता.

तो सपाट्यानें पुढें चालूं लागला.

आतांपर्यंत पश्चिमेकडील वाऱ्यास सुरवात झाली. पण तो प्रवासी होता. त्याला कुठें त्या वाऱ्या[ची] ददात होती ! त्याला वाटलें हा वारा आपणास उलट मदतच करीत आहे.

पण त्याला हें ठाऊक नव्हतें कीं याच वाऱ्याबरोबर पश्चिमेकडील ढग त्याच्या डोक्याव[र] चढत होते

त्याची गती मंदावली होती. तो थोडा थांबला आणि त्यानें मागें वळून पाहिलें.

आकाशांत ढग अत्यंत शीघ्र गतीनें जात होते. तिथें कसला अडथळा ? तो तर जमिनीव[र] प्रवास करीत होता. पावलागणिक कांटे पसरले होते जमिनीवर !

ढग वर होते आणि प्रवासी खालीं होता. त्यानें आपला वेग वाढविला.

पण घनरूप पदार्थाचे नियम वायरूप पदार्थास लागत नाहींत.

ढग त्याच्यापेक्षां जास्त वेगवान बनूं लागले.

शेवटीं ढगांनीं सर्व आकाश आच्छादून टाकलें.

सूर्य ढगाआड लपला. पण तो प्रवासी चालतच होता.

ढगामुळें अंधार वाढत होता.

आतां मात्र त्याला सूर्य बुडाला कीं आहे याची शंका येऊं लागली.

परंतु इतकें असूनही चालावयाचें त्यानें थांबविलें नाहीं.

सूर्यास्त केव्हां झाला याचें त्यास भान राहिलें नाहीं. कुणाच्या आश्रयास जाण्याचेंही त्याच्या मनांत आलें नाहीं.

सूर्याचा आश्रय सुटला आणि अंधाराच्या पाशांत तो सांपडला.

पश्चिमेकडील वारा आतां मात्र अंगाला झोंबूं लागला.

त्याला थकलेला पाहून ढगांनीं त्याच्याकडे विजयी मुद्रेनें पाहिलें. अचाट सामर्थ्याचें कडकडीत दर्शन देऊन एक वीज त्यांच्यांत चमकून गेली. प्रवासी दचकला. सामुग्रीचा उपयोग करण्याचा विचार त्याच्या मनांत डोकावला. पण छे ! तुटपुंजी सामुग्री कसला टिकाव धरणार. ?

तो थोडा घाबरला सूर्यास्त झाल्याची त्याची खात्री झाली. पण शिल्लक असलेल्या सामर्थ्याच्या जोरावर तो उभा राहिला.

गंभीर दृष्टीनें त्यानें वर पाहिलें.

तारे नव्हते, ग्रह नव्हते, सर्वत्र भयाण अंधःकार होता. आणि तशांत विद्युल्लतेच्या नर्तनास हजर रहाण्यासाठीं ढगांची चढाओढ लागली होती.

भयाण अंधःकार आणि अफाट धरती.

आणि आतांतर दिशेचाही पत्ता नव्हता. पण अशाही स्थितींत थांबावयाचें नाहीं असें त्यानें ठरविलें होतें. आपण कोणत्या दिशेकडे चाललों आहोंत याची त्याला कल्पना नव्हती आणि अंतर ? छे ! त्याची तर त्याला मुळींच कल्पना नव्हती.

निर्बल सामर्थ्य, तुटपुंजी सामुग्री ! ! पण आशेच्या तुटपुंज्या आधारावर तो पुढें जात होता

चांचपडत चांचपडत तो पुढें जात होता. भयाण अंधःकार आणि त्यांत आशेच्या मिणमिणत्या दिव्याचा प्रकाश तो किती पडणार ?

निराधार प्रवासी शेवटीं ठेंच लागून खालीं पडला. किती वेळ तो मूर्च्छित पडला होता ! थोड्या-वेळानें त्याला शुद्ध आली, पण स्वतःला ओळखण्याइतकी देखील शुद्ध त्याला नव्हती. स्वतःला तो विसरला होता

मी कोण ? कशासाठीं इथें आलों ? मी कुठें जात आहें ? आणि माझी ही अवस्था कां झाली ? नाना विचारांनीं त्याचें डोकें भांबावलें. त्यानें डोकें जमिनीवर टेकलें.

थोड्या विश्रांतीनंतर त्यानें वर पाहिलें. विद्युल्लतेचा नाच संपला होता.

ढग आकाशमंडप सोडून जात होते आणि तारे डोकावूं लागले होते

त्याला थोडा हुरूप आला आणि ताऱ्यांच्या अंधुक प्रकाशांतून आशेच्या खडबडीत मार्गावर तो पुन्हां चालूं लागला.

आकाश जास्त जास्त निरभ्र होऊं लागलें आणि जास्त तारे चमकूं लागले. प्रवाशाला जास्त जोम आला. ताऱ्यांनीं त्याला त्याच्या हरपलेल्या तेजाची जाणीव करून दिली.

त्यानें आशाळभूतपणें वर पाहिलें आणि काय ? त्याला तारे तुटतांना दिसले. तो गांगरला. पण त्यानीं त्याच्या मनांत स्वाभिमानाची ज्योत पेटवून दिली होती आणि तिच्या प्रकाशांत तो प्रवास करणार होता.

पण आतां देखील त्याला अंतराची कल्पना नव्हती.

स्वाभिमानाची ज्योत आणि आशेचा आधार यावर त्याचा प्रवास चालू होता.

अत्यंत पूर्वेकडे त्यानें दृष्टिक्षेप केला आणि प्रकाशाचा झोत त्याच्या दृष्टीस पडला. त्याचा आ
गगनांत मावेनासा झाला. याच ठिकाणीं त्यास यावयाचें होतें.

पक्ष्यांचें गाणें त्याला ऐकूं येऊं लागलें. कळ्या उमलतांना त्यास दिसूं लागल्या. फुलांचा सु
त्यानें घेतला. प्रत्येक खूण त्यास पटत होती.

त्यानें वर पाहिलें आणि काय ? ढगांनीं यःपलायनास सुरवात केली होती.

आतां मात्र थोडें अंतर राहिलें असें त्यास वाटूं लागलें.

भयाण अंधःकारांतून प्रवास करीत त्याला या ठिकाणीं यावयाचें होतें.

पण ? प्रवासी या स्थळीं अजून पोचायचा होता.

' स्मृति '

सहस्रांशुनें दिधलें नव्हतें दर्शन अजुनी जगताला ।
निज प्रियकर परि येइल म्हणुनी लाली चढली पूर्वेला ॥

अशा समयिं मी एके दिवशीं जातां जातां बागेंत ।
विहिरीवरती तुला पाहिली होतिस पाणी काढीत ॥

देखुनि मजला तुझ्या ग सजणी अंतरिची कलिका खुलली ।
अधोवदन होउनी दाविलिस गालावरती गोड खळी ॥

हळूं हळूं मग पसरुं लागला अरुणरक्तिमा तव गालीं ।
गोरेमोरें वदन जहालें चित्तचोरटी बावरली ॥

भान न राहुनि ओढिलीस मग कळशी अति वरती वरती ।
आलि जवां ती रहाटावरी उलटी झाली मग पुरती ॥

सांडुनि सारें पय अंकीं तूं ओलीचिंब जहालीस ।
सरोषवदनें कटाक्ष फेकुनि लाजलाजुनी गेलीस ॥

खट्याळ भावें हंसलों मग मी चालत असतां रस्त्यानें ।
वळुनि जवां पाहिलें तुला तों हंसूं लागलिस जोरानें ॥

परिस्थितीनें निष्ठुर बनुनी केलें आम्हां दूर जरी ।
येउनि पाही दिसेल तुजला अजुनि गोड ही स्मृती उरीं ॥

केदार मुंदडे
एफ्. वाय्. आर्ट्स.

" जयहिंद "

श्याम अहिरराव, इन्टर सायन्स, कोविद.

वंगभूमीचा तेजस्वी सिंह, आझाद हिंद फौजेचा जनक, देशबंधु दास यांचा आवडता शिष्य, अत्यंत बुद्धिमान– अत्यंत हुषार- सबंध कलकत्ता युनिव्हर्सिटींत दुसरा आलेला, B. A. ला फर्स्टक्लास फर्स्ट सबंध कलकत्ता युनिव्हर्सिटींत, I. C. S. ला चौथा, ही सुभाषची शैक्षणिक साधना ! कोणत्याही देशभक्तापेक्षां अत्यंत त्यागी; ' राष्ट्राच्या प्रश्नापुढें लग्नाचा विचार करण्यास मला वेळ नाहीं ' असं मोठ्या अभिमानानें पण निस्पृहतेनें सांगणारा-आदर्श गौरवर्णाचा--ठेंगण्या बांध्याचा, गुबगुबीत पण तेजःपुंज ब्रह्मचारी सुभाष !

लहानपणींच स्वतंत्र विचार करणारा सुभाष, सहा वर्षांचा तो बाळ सुभाषचंद्र, विवेकानंदाचें कॉलेजांतील व्याख्यान ऐकून कॉलेज सोडून हिमालयांत योगाभ्यास करावयास निघालेला सुभाष, घरीं लक्ष्मी पाणी वाहात असतां, अत्यंत बहुमोलाच्या नोकरीचा अन् पत्नीचा त्याग करून देशाच्या कायदे-भंगाच्या चळवळींत उडी घेणारा तरूण सुभाष- ऐश्वर्य, संपत्ति, सत्ता यांचा त्याग करून देशाकरितां सर्वस्वाची राख रांगोळी करणारा शूर सुभाष, देशाचा दोनही वेळीं प्रचंड बहुमतानें जनतेनें निवडून दिलेला राष्ट्रपति, नेहमीं चंद्राप्रमाणें ज्याची ऐट आहे अन् मुद्रा शांत आहे पण आपल्या दिव्य वाणीनें आझाद सरकार, आझाद फौज यांनीं जगाला चकित करणारा हिंदभूचा लाडका सुभाष आज कुठें आहे ?

हिंदुस्थान स्वराज्य चालविण्यास लायक आहे असं ' आझाद हिंद फौज ' द्वारां जगाला पटवून देणारा सुभाष, खऱ्या स्वराज्यांत किती किती धर्मांचे- वर्णांचे–जातीचे लोक राहूं शकतात असं जगाला पटवून देणारा सुभाष आज कुठें आहे ? ज्याला कॅ. लक्ष्मी सारख्या हिंदी वीरांगना आरती ओवाळण्यास उभ्या आहेत, ज्याच्याकरितां सारी वंगभूमी चिंताग्रस्त आहे, ज्याच्याकरितां आझाद हिंद फौज कर्णधार ले. धिलन, कॅ. शहानवाझ, कॅ. प्रेम कुमार सहगल ' जयहिंद ' देण्यास अधीर झाले आहेत, ज्याच्याकरितां हिंदुस्थानचा प्राण–महात्माजी वाट पहात आहे तो शूरवीर सुभाष आज कुठें आहे ?

आयुष्यांतील अत्यंत घडामोडीच्या प्रसंगीं दोनही वेळां चिरंजीव होणारा सुभाष, ज्याच्याकडे अरविंद घोष, महात्माजी, कै. रवींद्र यांचे नेहमीं डोळे लागलेले असतात, ब्रि. सरकार ज्याच्या हालचालीबद्दल नेहमीं जागरूक असते तो वंगभूमीचा सिंह आज कुठें आहे ? तो हरीपूरा–त्रिपूरी कॉंग्रेसचा नेता सुभाष, ताप असतांनासुद्धां व्यासपिठावर अत्यंत स्फूर्तिप्रद भाषण करीत असलेला–बेशुद्ध पडलेला कर्तबगार सुभाष, ज्याच्या त्यागाला कसलीही सीमा नाहीं, असा आदर्श ब्रह्मचारी सुभाष कोणाला आवडणार नाहीं ? मुसलमान, हिंदू, शिख इत्यादि धर्मांतील लोकांची, ' हिंदी राष्ट्र अन् त्याचें स्वातंत्र ' या पवित्र व उदात्त ध्येयासाठीं दिलदार व स्वातंत्र्याकरितां सर्वस्वाचा होम करणारे, वैयक्तिक स्वार्थ अन् स्वतःच्या घरादारावर स्वातंत्र्याकरितां नांगर फिरवून घेणारे वीर आणि वीरांगना यांची ' आझाद हिंद फौज ' स्थापन करणाऱ्या थोर सुभाष राया, तुझ्यावांचून सारी वंगभूमी ओस पडली आहे !

तुझा स्वातंत्र्याचा स्वराज्याचा प्रयत्न फसला अशी चर्चा करणारे पंडित हिंदुस्थानांत आहेत. नव्हे सुभाषचा स्वातंत्र्याचा मार्ग चुकीचा होता असं महात्माजी पण सांगतात पण तें ऐकावयास आज सुभाष कुठें आहे ? साऱ्या राष्ट्राला चटका लावून देणारा सुभाष आज अदृश्य झाला आहे !

सुभाषला रक्त हवें, वाङ्मयीन चर्चा-पांडित्य नको आहे.

सुभाषच्या पवित्र व मंगलमय आयुष्यापुढें त्याग फिका आहे, ऐश्वर्य फिकें आहे, वक्तृत्व फि
आहे, बुद्धिमत्ता फिकी आहे, सौंदर्य फिकें आहे, खरें ब्रह्मचर्य जें राष्ट्राच्या उपयोगीं पडतें तें फिके आ
सुभाषपुढें सारे देशभक्त फिके आहेत ! सुभाषचें सर्व आयुष्य राष्ट्राकरितां वाहिलेलें आहे अन् होतें.

लोकमान्यांनीं 'स्वराज्य हा माझा जन्म सिद्ध हक्क आहे' हा व महात्माजींनीं do or die
संदेश दिला तर सुभाषनें 'तुम्ही तुमचें रक्त द्या मी तुम्हांस स्वातंत्र देतों' असा संदेश दिला.

सुभाष आयुष्याच्या कोणत्याही झटापटींत हार गेला नाहीं. प्रत्येक प्रसंगीं सुभाषनें अत्यंत त्या
केला आहे. आणि प्राणाची कसलीही पर्वा केलेली नाहीं. प्रत्येक प्रसंगीं शौर्य दाखव
आहे. मृत्यूच्या पंथावर असतांना सुद्धां सुभाष राष्ट्रकार्य बजावीत गेले
आहे हें पाहून कोणाचें अंतःकरण सद्‌गदीत होणार नाहीं ? सुभाषचा आयुष्यक्रम राष्ट्रभक्ती
भरलेला आहे. मायभूमीकरितां सुभाषनें काय केलें नाहीं हा पण प्रश्न विस्मयकारक नाहीं काय ?

सुभाषचा इतिहास स्वतंत्र बुद्धीचा इतिहास आहे. सुभाषची शिकवणूक आर्यधर्माची शिकवण
आहे. सुभाषच्या आझाद हिंद सरकारचा इतिहास हिंदुस्थानच्या प्राचीन संस्कृतीचा इतिहास आहे,
हिंदी जनतेचा अमोल ठेवा आहे; सुभाषनें निर्माण केलेलें दिव्य आर्यसंस्कृतीचें दिव्यत्व आहे.

वंगभूमीचा आवडता स्वातंत्र्यवीर, हिंदी जनतेचा क्रांतिवीर, हिंदमातेच्या मंगळसूत्रांतला ताई
सदोदित बालपणापासून तो आयुष्याच्या शेवटच्या क्षणापर्यंत हिमालयाकडे-स्वातंत्र्याकडे धाव घेणाऱ्या,
दिल्लीच्या लाल किल्ल्याकडे हिंदी जनतेस आझाद हिंद फौजेस घेऊन नेणाऱ्या, त्या महान राष्ट्रभक्त-
चिरंजीव सुभाषचंद्राला माझे शततः प्रणाम असोत.

जयहिंद ! जयहिंद ! जयहिंद !

---

* 'मग आपण सत्य, स्वातंत्र्य व सौंदर्य यांत वास करूं.'

"असा एक काल येईल कीं, ज्यावेळीं लोकांना एकमेकांबद्दल आनंद वाटेल. प्रत्येकजण दुसऱ्या
ताऱ्याप्रमाणें वाट दाखवील. अन् प्रत्येकजण आपल्या भाईचें म्हणणें संगीतासारखें ऐकत राहील. स्वतं
माणसें, स्वातंत्र्यामुळेंच ज्यांच्या मोठेपणांत भर पडली आहे अशी माणसें पृथ्वीवर वावरूं लागती
खुल्या अंतःकरणानें ते वावरतील. प्रत्येकाचं अंतःकरण द्वेष, मत्सर, लोभ इत्यादि विकारांपासून निर्
झालेलं असेल व त्यामुळें मानवजातच मत्सरापासून मुक्त झालेली असेल. त्यावेळीं बुद्धीपासून हृदया
फारकत करण्याजोगं कांहींच रहाणार नाहीं त्या वेळीं जीवन म्हणजे मानवी समाजाचं एक मोठं सेवाकार्य
होऊन बसेल. अत्युच्च भूमिकेवर मनुष्याची स्थापना होईल. कारण स्वतंत्र झालेल्या माणसाला कोणती
उच्च भूमिका अप्राप्य नाहीं. मग आपण सत्य, स्वातंत्र्य व सौंदर्य यांत वास करूं."

* गॉर्कीच्या जगद्विख्यात 'मदर' या कादंबरीच्या 'आई' या मराठी अनुवादांतून उध्दृत.

मराठी काव्यगायन

लेखकः- प्रा. ग. ह. तारळेकर

यत्र गायनमाधुर्य सत्काव्यरसवर्धकम् ।
अङ्गि काव्यं गानमङ्गं तन्मतं काव्यगायनम् ॥

आजच्या शिक्षित समाजामध्यें काव्यगायनाची आवड प्रत्यहीं किती वृद्धिंगत होत आहे हें, आजच्या बहुतांश ध्वनिमुद्रिका, नभोवाणीकेंद्रावरून ऐकविलीं जाणारीं भावगीतें, भावगीतगायनाचे विविध उत्सवप्रसंगीं होणारे खास कार्यक्रम, शिक्षणसंस्थांतून- वर्षातून एकदोन वेळां का होईना-नवीन अथवा नाणावलेल्या काव्यगायकांचें घडवून आणलेलें काव्यगायन, काव्यगायनाच्या चढाओढी, इतकेंच काय पण शास्त्रोक्त गाणाऱ्या गवयाच्या बैठकींत देखील रसिक श्रोत्यांकडून 'आतां एकादें भावगीत होऊं द्या' अशी विनंति येतांच त्या गवयाकडून म्हटलीं जाणारीं भावगीतें, इत्यादि गोष्टींकडे जातां जातां कान दिल्यानें कुणाच्याही सहजासहजीं ध्यानांत आल्याविना राहणार नाहीं. काव्यगायन या शद्बांतच काव्य व गायन या दोन्ही ललितकलांचा संगम झाल्यानें त्याचें माधुर्य अवीट व्हावें यांत आश्चर्यकारक कांहीं नाहीं. नृत्य, गायन, अभिनय, वाद्यवादन व चित्रकला या सर्व ललितकलांपासून काव्यकला आपल्या शब्दस्वरूपानें वेगळी राहिली होती. तिचा संसार स्वतःच्या अर्थसामर्थ्यावर हळू हळू तिनें इतका वाढवला कीं तिच्या विश्वव्यापी संसारास बाकीच्या कलाभगिनींचें सहकार्य आवश्यक आहेच असें मानण्याचेंही कारण राहूं नये. पण वस्तुस्थिति तशी नाहीं हें आपण पहात आलों आहोंत. इतर सर्व कलांनीं आपापल्या परीनें काव्यकलेला उपकृत केलें आहे व विशेषतः गायनकलेनें तर आपल्या भगिनीचा संसार सुखदरम्य करण्यास आजपर्यंत वेळोवेळीं मदत केली आहे हें वेदकालीन सूक्तांच्या सामगायनापासून तों तहत सध्यांच्या शृंगारपूर्ण 'सखया सजणा' च्या भावगीतगायनापर्यंतचा इतिहास वरवर पाहिल्यानेंही कळून येणारें आहे. बहुजनसमाजाच्या मनोरंजनाचें प्रभावी साधन म्हणून काव्यगायन हें समाजाच्या वेगवेगळ्या अवस्थांमध्येंही या ना त्या प्रकारें राहिलें आहे. काव्य या शब्दाचा साहित्यिक व्यापक अर्थ न घेतां फक्त कविता हा रूढार्थ घेऊनच या लेखांत काव्यगायनाची चर्चा करण्याचें योजिलें आहे अर्थात इतक्या साध्या विषयावर नवीन काय सांगितलें जावयाचें आहे असें विदग्ध वाचकांस वाटण्याचा संभव खास आहे. त्यांच्या समाधानासाठीं हें सांगणें आवश्यक आहे कीं गोष्टीचें महत्त्व नावीन्यावरच असतें असें नाहीं. सुरवातीसच काव्यगायनाच्या प्रचंड प्रसाराचें जें ओझरतें निदर्शन केलें आहे त्यावरून आज समाजाच्या करमणुकीचें तें एक अत्यंत सुलभ साधन झालें असून लोकांच्या श्रुतिप्रसादनाचें कार्य करीत आहे हें ध्यानीं येईल. या अतिव्याप्त काव्यगायनाला 'अति तिथें माती' या न्यायानें जें अहितकारक स्वरूप आलें आहे त्यामुळें त्यांतील जें 'अति' आहे तें 'अति सर्वत्र वर्जयेत्' या सदुक्तीनुसार काढून टाकण्याची वेळ येऊं पहात आहे. म्हणून या विषयाचें अल्पमतीप्रमाणें प्रतिपादन करण्याचें या छोट्याशा लेखांत ठरविलें आहे.

काव्यगायन हा शब्द सध्यां ज्या रूढार्थानें म्हणजे काव्याच्या निव्वळ भावगीत या अर्थानें वापरला जात आहे त्याचा प्रकट प्रारंभ १९२१ सालीं बडोदे येथील साहित्यसंमेलनप्रसंगीं यशवंतांनीं आपल्या कविता गाऊन केला त्यांचा गंभीर मधुर आर्जवी आवाज त्यांच्या अंतःकरणांतील आकुलता व आर्तता आविष्कृत करण्यास अत्यंत परिणामकारकपणें समर्थ होता. त्यांनीं काव्यगायन केलें त्यांत कवीनें आपल्या कविता स्वतः म्हणून दाखविणें हा मुख्य उद्देश होता. त्यांत दोन गोष्टी आपोआप साधल्या जात

असत. एक कवीनें स्वतः ती कविता म्हटल्यानें त्या कवितेंतील भावाची सहानुभूति रसिकांना सुलभत मिळे व दुसरी कवीच्या आवाजांतील माधुर्य सहाय्यकारक झाल्यानें सर्वसामान्य श्रोत्याला देखी काव्यानंदाचा अमृतरस चाखतां येई. काव्य हा आपल्या वाचनाचा विषय नव्हे असें सर्वसाधारण वाचका वाटत असतें. कारण त्यांतील रसज्ञान सहज सुलभ व व्यवहार्य नसल्यानें आणि त्यांतील अलंकारमें कृत्रिम आहे अशी कल्पना झाल्यानें काव्यवाचक हे जगांतील सज्जनांच्या संख्येइतकेच दुर्मिळ असत म्हणून नियतकालिकांतील काव्यांचीं पानें उलटून पुढें धावणारे वाङ्मयवाचक वैपुल्यानें कवीला उपेक्ष अंतरंग दर्शवीत असतात. भवभूतीसारख्या खंद्या कवीला सुद्धां ‘ उत्पत्स्यतेहि मम कोऽपि समानध कालोह्ययं निरवधिर्विपुलाच पृथ्वी ’ असें म्हणून समाधान मानून घ्यावें लागलें. तेव्हां अशा त काव्य सामान्यवाचकांच्या कक्षेबाहेर नेहमीं रहात असतें या कटु सत्याचें निर्दालन करण्यास म्हणून जरी काव्यगायन रूढ झालें नसलें तरी त्यानें तो परिणाम करून दाख आहे यांत कांहीं शंका नाहीं. कोल्हापूर येथील साहित्यसंमेलनांत तर काव्यगायना प्रभावी स्वरूपाचें जीवंत दृश्यच पहावयाला मिळालें. काव्यगायनाच्या इतिहासामध्यें संमेलनाचें महत्त्व फार आहे. कारण त्या वेळीं ज्या प्रमुख कवींनीं काव्यगायनांत भाग घेऊन तें यश केलें होतें त्यांतील कांहीं निवडक काव्यें प्रभात सिनेटोननें ध्वनिमुद्रित करून तो काव्यपट आपल्या मर बोलपटापूर्वीं दाखविला. यामुळें काव्यगायनाच्या प्रसारास खूपच मदत झाली. महाराष्ट्रांतील सुप्रसि कवि-कवयित्रींनीं आपापल्या कविता स्वतः गाऊन दाखवल्यानें काव्यगायनाचा खरा बहर श्रोतृवृंदा अनुभवण्यास मिळाला. ‘ बंदीशाळे ’ तील संजीव मातृभूमीचा शेवटचा निरोप घेऊन जात असता ‘ वंदन तुज मायभूमि हें अखेरचें ’ म्हणून आपलें जन्मभूमीच्या चिरविरहकल्पनेनें व्यथित झालेलें हृ उकलून दाखवतो तो करुणरसपूर्ण प्रसंग, स्वतः कवि भावतन्मय होऊन गाणारा व त्याचा मन्द्रम आर्जवी आवाज यामुळें काव्यगायन किती यशस्वी होऊं शकतें याचा यशवंतांचें तें काव्यगायन हा अप्रतिम नमुनाच पहायला सांपडला. संजीवनी मराठे या कवयित्रीनेंही त्यावेळीं आपल्या कोकिळकं कंठानें आपलें ‘ येउं कशी उपवनीं सखे गं बाळकरी झोंपला ’ हें वत्सलरसपूर्ण काव्य गाऊन श्रोत्यां मोहून टाकलें. अत्र्यांच्या खड्या आवाजानें ‘ परिटा येशिल कधिं परतून ’ हें विडंबनकाव्य हास्यस्फो करून टाकलें पण अत्यंत वैशिष्ट्यपूर्ण उल्लेख करावयाचा म्हणजे कै. कविवर्य तांबे यांच्या काव्यगायना आवाजाची निसर्गदत्त देणगी नसतांनाही आपली ‘ नववधू प्रिया मी बावरतें । लाजतें, पुढें सरतें, फिरतें । ही रूपकरम्य कविता त्यांनीं स्वतः लाजण्याचा पुढें सरण्याचा व मागें फिरण्याचा अभिनय करून व कळीच्या स्वरांत जी म्हणून दाखविली ती तर पर्वणी अपूर्वच. रविकिरणमंडळाचे यशवंत, गिरीश व सदस्य ज्या हेतूनें काव्यगायन रूढ करीत होते त्याचा तो प्रकर्ष होता. पण त्याचवेळीं म्हणजे कवी काव्यगायनाची प्रथा दृढमूल करून स्वतःच्या कविता स्वतः यशस्वी तऱ्हेनें गाऊन दाखवल्या त्याचवे सध्यां ज्या भावगीत गायनाचा प्रकार अतिरूढ व बहुप्रसृत झाला आहे त्याचा स्थिर पाया घातला गेल सध्यांच्या मराठी भावगीतगायनाच्या पद्धतीचे जनक म्हणून ज्यांचा नामनिर्देश करतां येईल, श्री. जी. एन्. जोशी या सुशिक्षित गायकांनीं त्यावेळीं कविवर्य तांबे यांच्या ‘ डोळे हे जुलमि गडे ’ शृंगाररसपूर्ण काव्याच्या गायनानें भावगीत गायनाचा विलोभनीय नमुना लोकांपुढें मांडला त्यांनीं उडती उत्तर हिंदुस्थानी कवाली पद्धतीची चाल त्या कवितेला लावली ती अत्यंत अनुरूप, त्यांचा आवा [नाकांतून म्हणण्याची विशिष्ट लकब असली तरी] अत्यंत मधुर; यामुळें श्रोतृवृंदाला अक्षरशः त्यां डोलायला लावलें. विशेषतः कवीच्या समोरच इतरांनीं त्यांचें काव्य यशस्वी तऱ्हेनें गाण्याचा तो अभूतपूर्व नसला तरी कौतुकपूर्ण देखावा होता हें निस्संशय. त्याच भावगीतगायनाचा सध्यां जो विलक्ष प्रसार झाला आहे तो पाहून तें प्रभावीपणानें सुरूं झालेंच नसतें तरी अधिक चांगलें झालें असतें कित्येक जाणत्या काव्यरसिकांना वाटण्याची पाळी येऊन ठेपली आहे. श्री. जोशी यांनीं ‘ डोळे हे जुल

गडे ’ हें काव्य स्वतः गाऊनही दाखविलें व त्याच भावगीताची हिजमास्टर्स व्हॉइस कंपनीनें घेतलेली ध्वनिमुद्रिकाही श्रोत्यांना ऐकविली. त्यावेळेपासून ध्वनिमुद्रिकेच्या द्वारां त्यांनीं गायिलेल्या ‘ रानारानांत गेलि बाई शीळ ’ ‘ संगमोत्सुक डोह, ’ वगैरे चांगल्या चांगल्या कविता गानमाधुर्यामुळें व अनुरूप चालीमुळें समाजप्रसृत झाल्या. कवींचें काव्यगायन हें साहित्य संमेलन प्रसंगीं प्रतिवर्षीं होतच असतें, व त्यामुळें यशवंत, गिरीश, मायदेव, सोपानदेव चौधरी, बोरकर वगैरे प्रथित यश कवींबरोबरच उत्साही नवीन कवी व काव्यगायकही रसिक हृदयांत आवडीची जागा मिळवूं शकतात. पुण्याच्या रविकिरण मंड-ळानें कवींचा गट करून काव्यप्रसिद्धि [पुस्तकद्वारां] करण्याची जी पद्धति सुरूं केली तिच्या अनुकरणानें अनेक ठिकाणीं कविमंडळें निघालीं व त्यांचे काव्यसंग्रह प्रसिद्ध झाले. पण काव्यगायनची जी प्रथा त्यांनीं सुरूं केली त्याचा परिपाक दोन तऱ्हेनें दिसून आला. कवीचा आवाज जर गानयोग्य असेल तर तो स्वतःची कविता स्वतःच गाऊन दाखवून शीघ्रसिद्धीच्या मार्गे लागला. प्रसिद्धीसाठीं हपापलेल्या कांहीं नवकवींनीं आपलीं काव्यें आपणच गाऊन दाखवण्याचा सपाटा सुरूं केला. विशेषतः आपली कविता आपणच गाऊन दाखवल्याविना आपला तरणोपाय नाहीं या भावनेनें नव कवींनीं आपल्या ईश्वरदत्त भसाड्या आवाजांत आपलीं सर्वसामान्य प्रतीचीं काव्यें गाऊन दाखविण्याचा असह्य प्रकार अमर्याद कोटीस नेऊन पोंचविला व त्यामुळेंच ‘ गाऊं दावुनि आमुच्याच कविता आम्हीच रस्त्यामध्यें ’ असें विडंवनही योग्य ठरलें गेलें. दुसरा जो प्रकार परिणत झाला तो म्हणजे गायनानुकूल आवाजाची देणगी असलेल्या समजूतदार गायकांनीं कवींचीं काव्यें गाऊन दाखवण्याचा. हा प्रकारच सध्यां इतका बोकाळला आहे कीं गेयतेस अनुकूल असा आवाज असल्याखेरीज कवींचीं काव्यें लोक ऐकून घ्यायला सुद्धां तयार होत नाहींत. याचें कारण अर्थात् भाव-गीतगायकांनीं श्रोत्यांना लावलेली मधुर आवाजाची चटक हेंच होय. आणि आपल्या या शिरजोर यशाच्या धुंदींतच भावगीतगायकांनीं काव्यदेवीला हवें तसें राबवायला सुरवात केली आहे. सध्यांतरी काव्यगायन हा आवाज मधुर असल्याशिवाय साध्य होण्याचा प्रकार नाहीं अशी स्थिति प्राप्त झाली आहे. थोडक्यांत म्हणजे गायनकलेच्या तावडींत काव्यकला इतक्या विलक्षण तऱ्हेनें सांपडली आहे कीं, बिचारीचा जीवही कांहीं कांहीं वेळीं धोक्यांत असतो. बहिणीचा संसार सजवायला आली आणि बहि-णीच्या नांवाखालीं स्वतःच संसार करूं लागली अशी स्थिति भावगीतगायनाच्या बाबतींत झाली आहे. सवतीमत्सराचें निदान ललितकलांच्या अंतरंगपरीक्षणामध्यें करण्याची पाळी येईल असें कुणा सारस्वताच्या स्वप्नांत देखील कधीं आलें नसेल.

काव्यगायन ज्या अर्थानें रूढ आहे—अर्थात् आजकाल—त्या अर्थानेंच आतांपर्यंत विचार झाला. पण काव्याचे भावगीतांखेरीच इतरही गेय प्रकार आहेत हें विसरून चालणार नाहीं. अच्युतराव कोल्हटकरांनीं ज्याला खरें मराठी काव्य असें म्हटलें आहे तें म्हणजे शाहिरी काव्य व लावण्या. लावण्याचा प्रकार अश्लील समजला जात असल्यानें जरी प्र. के. अत्र्यासारख्या जाड्या साहित्यिकांनीं लावण्यांतील ‘ लावण्य ’ सर्व संमत शिष्टत्वाप्रत नेण्याचा हिरीरीचा प्रयत्न केला तरी तो अजूनही असफल व उपहास्य विषय म्हणून गणला जात आहे. अर्थात् त्यांतील भेदी तऱ्हा जरी अशिष्ट म्हणणें अयुक्त असलें तरी बहुतांश शृंगारमय लावण्यांतील उत्तानता आक्षेपार्ह आहे असें सहृदय श्रोत्यास वाटल्याखेरीज रहात नाहीं. सदभिरुचीचा वादग्रस्त प्रश्न बाजूलाच ठेवून, निव्वळ अशिष्टसंमत म्हणून व या लेखाचा विषयही इतका व्यापक नाहीं हेंहीं ध्यानांत ठेवून ती चर्चा टाळणें भाग आहे शाहिरी थाटाच्या पोवाडेगायनाचा प्रकारही पूर्वीं ज्या तऱ्हेनें चालूं होता त्याला आधुनिक कलाटणी देण्याचा प्रयत्न खाडिलकरांसारख्या सुशिक्षित शाहिरांनीं केला व तो अत्यंत यशस्वी झाला. त्यांच्या पोवाड्यांच्या ध्वनिमुद्रिका निघाल्या व त्या ध्वनिमुद्रिकांचें अनुकरण करून पोवाडे गाणारे युवकही निघाले. शाहीर कुचाटे, शाहीर कुळे, शाहीर नानिवडेकर, दीक्षित, नवयुवक शाहीर निवस वगैरे शाहीरांनीं पोवाडे गायनाची प्रथा जिवंत ठेविली आहे. कवि गोविंद व विनायक यांची

राष्ट्रीय काव्यें मेळयांतून म्हटलीं जात असत. व गणेशोत्सवप्रसंगीं वगैरे होणाऱ्या मेळयांतून राष्ट्रीय का गायिलीं जाण्याचें श्रेय बरेंचसें त्यांनाच आहे. पोवाडे गायनास आवाज अत्यंत भरदार, पहाडी, जोर आणि पुन्हां मधुर असावा लागतो. त्यामुळें वास्तविकपणें असलें राष्ट्रीय काव्यगायन हें राष्ट्रजागृ अत्यंत महत्वाचें साधन असूनही तसे पोवाडे गाणारे लोक फारच थोडे आहेत. त्याचा अर्थ असा न कीं पोवाड्याची पद्धत समाजास अनाकर्षक वाटते. उलट शाहीर निकमसारख्या ४२ च्या आंदोलनावर पोवाडे गाणाऱ्या खणखणीत शाहीराच्या डफावर थाप पडतांच लोकांचा जमाव हजारोंनीं एकत्रित हो व कान टवकारून ती शाहिरी कवनें ऐकतांना उज्ज्वल राष्ट्रवृत्तीचा संचार स्वशरीरांत अनुभवतो. व आहे ती अशा खणखणीत कसदार आवाजाची. सध्यां शारीरिक ऱ्हासामुळें असो कीं कसेंही अ नवगायकांमध्यें पहाडी आवाजाची उणीव दिसून येते. गायनाच्या प्रांतांत जनानी बाणा बहु ठिकाणीं दिसून येतो. सर्व कांहीं कोमल, मधुर, ललित, आर्त. ओजाला थारा फारच कमी. यामुळें पो गाण्याची खुमखुमी आजच्या काव्यगायकांत लुप्तप्राय व्हावी यांत नवल काय ? तरीही थोडे लोक करेनात पण यशस्वी पोवाडे गायन हें अजूनही चालू आहे, ही कांहीं कमी अभिनंदनीय गोष्ट नाहीं.

अभंग, पदें, स्तोत्रें वगैरे काव्यप्रकार हे गेय व भक्तिपर म्हणून अस्तित्वांत आहेत, पण परिणतवयीन प्रौढांच्यामुळें. तरुण-तरुणींचा ओढा आहे तो भावगीतगायनाकडेच. भक्ति हा भाव नाहीं तें त्यांना ढोंग वाटतें. आणि प्रीति हीच काव्याची प्रकृति वाटते त्यांना. स्वतःच्या विकृत मान अवस्थेची विकलता प्रकट करण्याचें महान् साधन म्हणून आजचे तरुण व तरुणी काव्यगायनाकडे प आहेत.

गायनाच्या सहकार्यानें काव्याचा जो सार्वत्रिक प्रसार झाला आहे व होत आहे, त्याबद्दल काव्याच चाहत्यांना खरोखरी आनंद वाटण्यासारखी परिस्थिति आहे का हाही एक विचाराचा प्रश्न आहे. शाहि काव्य हेंच खरें मराठी काव्य असें अभिनिवेशानें सांगणाऱ्या अच्युतराव कोल्हटकरां अर्वाचीन मराठी काव्यावर जो आरोप घेतला आहे, त्यांत त्यांनीं अर्वाचीन काव्याच्या त्रुटितपणाबद्दल विषयांच्या क्षुल्लकतेबद्दल खरपूस समाचार घेतला आहे. या कवींच्या अंगांत चिरकाल टिकणारी प्रतिभा नाहीं. त्यांची स्फूर्ति म्हणजे विजेचें तळपणें किंवा काजव्याचें चमकणें होय असें म्हणून अर्वाचि कवींना 'कवि' म्हणतां येणें शक्यच नाहीं. असेंही धाडसी विधान करायला त्यां कमी केलेलें नाहीं. महाकाव्य लिहिण्याला जें प्रगाढपांडित्य, जीवनाचा जो व्याप अनुभव, निरीक्षणाचा जो सखोल सूक्ष्मपणा, हृदयाची जी विशालता, कल्पने जो अखंडविलास, प्रतिभेचा जो चिरकाल टिकणारा जीवंतपणा, भाषेवरील जें असामान्य प्रभुत्व व समा द्रष्ट्याची हितनिष्ठ सिद्धांत शोधून काढण्याची जी दिव्य शक्ति त्या सर्वांचा अभाव सध्यांच्या कवींत अ त्यानें अर्वाचीन कवि हे 'लघु' काव्य लिहिणारे आहेत असा गंभीर आरोप आजच्या कवींवर सर्रास कर यावयाचा नाहीं. कारण खंडकाव्यें, दीर्घकाव्यें, महाकाव्यें निर्माण करणारी कविपरंपरा अजूनही चाल आहे. शिवाय आत्मलेखनामुळें काव्याचें स्वरूप त्रुटित झालें याबद्दल खेद मानण्याचें कारण काय ? वास्त विक काव्य म्हणजे तरी काय ? विश्वनाथासारख्या विख्यात साहित्यचिकित्सकानें काव्याची अग थोडक्या शद्वांत समर्पक व्याख्या दिली, 'वाक्यं रसात्मकं काव्यम् .' अर्थात् काव्याच्या आकारापे त्यांतील रस हा अधिक महत्त्वाचा किंबहुन रस हा काव्याचा आत्माच आहे. काव्य उत्कट भावने उत्स्फूर्त अविष्कार असो कीं भावनेची पहिली ऊर्मि ओसरल्यानंतर स्थिरावलेल्या शांत मनःस्थितीं प्रकट झालेला त्या भावनेच्या स्मृतिजागृतीचा परिपाक असो, त्यांतील भाव हा महत्त्वाचा गणला असल्या काव्यांमध्यें अर्थात् खऱ्या काव्यांमध्यें त्याचा 'अभाव' असणें अशक्य आहे. काव्य हें रसपूर्ण, भाव असलेंच पाहिजे हें मान्य करणें भाग आहे.

काव्याची रसवत्ता मान्य केल्यावर साहजिकच रसानुभवाचा विचार करणें क्रमप्राप्त आहे. कविवर्य तांबे यांच्या 'चरणाखालिंल हाय मीच रज' या कवितेचें उदाहरण घेऊं. समाजाच्या बंधनांनीं जिचें तारुण्य सुलभ मनोविकार दबले गेले आहेत अशा एक तरुण विधवेचें हृदय या कवितेंत मोकळें करून दाखविलें आहे. तिच्या मनाची होणारी कुचंबणा पाहून रसिक वाचक तिच्या विकारांच्या अपूर्तीनें कुढणाऱ्या हृदयाशीं सहानुभूत होतो. ही रसानुभूति काव्यांमध्यें तर मुळांत असतेच, कारण कवि आपलें भावसर्वस्व त्यामध्यें ओतीत असतो; पण तीच अनुभूति तो रसिक वाचकालाही देऊं शकतो—आपल्या भावपूर्ण शब्दार्थ-संपत्ति-द्वारां. काव्यकलेचें हें सार आहे. आतां सर्व ललितकला या रसनिष्पत्ति करून हृदयाला 'आनंद' देणाऱ्या असल्यानें त्या एकमेकांना सहाय्यकारच होऊं शकतील हें मानणें समंजसपणाचें व अनुभवसिद्धही आहे. जर एकादी नर्तिका भावनृत्य करतांना पाहिली तर तिच्या अवयवांच्या सुसंगत, कलापूर्ण, नृत्याच्या लयीमध्यें लवचिकपणें होणाऱ्या हालचालीनें जो भाव निर्माण होतो तोच तिच्या नृत्याला जर वाद्यांच्या पार्श्वसंगी-ताची अनुकूल साथ असेल तर अधिक परिणामकारक होतो. व गीत, नृत्य. आणि वाद्य या तिन्हींचा समन्वय साधला तर पराकाष्ठेची भावनिर्मिती होऊन रसिकाचें हृदय आनंदानें फुलून जातें. हीच गोष्ट काव्याच्याही बाबतींत लागूं करतां येईल. जीवंत प्राणी हा निसर्गतःच गानलोलुप असतो. त्यामुळें मधुर स्वरांचा मोह न पडणारा माणूस विरळा. काव्यामधील शद्वार्थसंयोगानें जी रसनिष्पत्ति होते ती शद्व, अर्थ व स्वर यांच्या त्रिवेणी संगमानें अधिकच रम्य व आनंददायी व्हावी यांत अपूर्व काय ? पण ज्यावेळीं त्या सहकार्यांत शद्वार्थसंयोगावरच पाणी पडण्याची वेळ येते त्यावेळीं काव्यरसिकाला संगीताचें हें सहकार्य नकोसें वाटतें. काव्यरस हा जसा काव्यनिष्ठ तसाच वाचकनिष्ठही आहे. त्यामुळें काव्य वाचीत असतां हृदयाला जो आनंद होतो तो एका दृष्टीनें विलक्षण असतो असेंही कांहीं काव्यवाचकांना वाटते. 'सुस्वर काव्य कानीं पडतांच प्रथम त्या रसिकाचें चित्त स्वरमोहिनीनें वेधलें जातें व काव्यरसाची प्रतीति नंतर व्हावयास लागते. पण तेंच जर काव्य तो एकांतिकपणें वाचीत असेल तर त्याच्या आनंदाची सुरवात शद्वार्थसमन्वयाच्या सौंदर्य-संपन्नतेनें होते. काव्यांतील रसाचें हृद्यस्वारस्य तो अधिक तन्मयतेनें व सखोलपणें जाणूं शकतो. काव्याची दिव्यात्मता त्याचें हृदय स्वर्गीय करून टाकते' या विचारसरणीप्रमाणें शद्वाची शक्ति अभिनय, गायन वा-नर्तन इत्यादि ललितकलांच्या सहाय्यानें कमी प्रभावी होते व काव्याचें महत्त्व कमी होतें असें समजणेंही कांहीं काव्यजिज्ञासूंना योग्य वाटतें. काव्यांतील अतिरिक्त अलंकारमंडन वा प्रदीर्घ विचारग्रथन यांना गेयता उपकारक ठरणें अशक्य आहे. पण यागोष्टी दीर्घ काव्याबद्दलच्या होत. प्रस्तुत चर्चेमध्यें दीर्घ काव्यांच्या गायनाचा विचार करणें हा प्रधान हेतु नाहीं. स्फुट अर्थात् भावपूर्ण काव्यें अधिक रसयुक्त होण्यास गायन कलेची मदत किती उपयुक्त होऊं शकेल हें पहायचें आहे. भावगीतांची सरसता सम्यक् अनुभूत होण्यास गायनची पार्श्वभूमि ही परिणामकारक ठरते असा आजवरचा अनुभव आहे. रामायण महाभारतादि महाकाव्यांचें गायन करून श्रोतृसमाजाला तल्लीन करून टाकण्याची प्रथा पहिल्या महाकाव्याच्या-रामायणाच्या सुरवातीपासूनच लवकुशांनीं घालून दिली आहे. इतकेंच काय पण स्वरबद्धपद्धतीनें पुराणें वाचणारे पुरा-णिक व परवापरवापर्यंत संपूर्ण ज्ञानेश्वरी वीणेच्या साथीवर सुस्वर तऱ्हेनें गाऊन भक्तिरसाची परमावधि करणारे लोक हे दीर्घकाव्याला देखील गायन मारक ठरत नाहीं तर उलटें पोषक ठरतें असेंच दर्शवीत नाहींत का ?

प्रश्न गायनकलेचें सहाय्य झिडकारण्याचा नाहीं. पण सध्यांच्या काव्यगायनांत गायनकलेनें जो बेसुमार धिंगाणा चालवला आहे, त्यामुळें मात्र काव्याला गायन मारक होतें, अशी दृढ समजूत जाणत्या लोकांची देखील व्हायला लागली आहे. काव्यगायनाची जी पद्धत श्री. जी. एन्. जोशी यांनीं सुरूं केली तिचें अनुकरण करणारे नवोदित बरेच गायक निघाले हें पूर्वीच सांगितलें गेलें आहे. पण जोशी यांच्या पठडीचें (गाणाऱ्या लोकांचा पठडी हा एक पारिभाषिक शद्व आहे) पुढें अनुकरण करणारे गायक काव्यापेक्षां गायनालाच अधिक महत्त्व देऊं लागले. काव्यांतील रसाला अनुकूल अशी चाल देणें, ताल

अथवा लय यासाठीं काव्यांतील शद्बांचीं शकलें न पाडणें व काव्य स्वतः समजून गाणें इत्यादि गोष्टी कानाडोळा करून निव्वळ लोकप्रियतेचें साधन म्हणून भुरटे कवि व चोरटे (आवाज चोरून गाणा गायक काव्यगायनाच्या मैफली झडवूं लागले, तेव्हां काव्यगायनांत विकृति निर्माण होऊन त्याच्या अधोग लाही सुरवात झाली. स्वतः जोशी यांनीं पुष्कळ चांगलीं काव्यें गाऊन काव्यगायनाचें जसें आदर्श स्व दाखवलें तसेंच पुढें त्याचें कृष्णस्वरूपही दाखवलें. तालाच्या दृष्टीनें 'प्रेम कोणी ही करेना' या कोणीही या शद्बाची कानाला बोंचक होणारी फोड त्यांनींच करून दाखविली. 'नदीकिनारीं' या क 'कुजबुजली' हा शद्ब उच्च स्वरांत संपवून, व नंतर भंवतालीं हा शद्ब भव तालीं असा तोडून अ 'गुडघाभर पाण्यांत दिवाणें' या ओळींत पा-ण्यांत अशीं शद्बशकलें करून त्यांनींच गायनासाठीं क हें तत्त्व उचलून धरलें असें म्हणण्यास काय हरकत आहे ? त्यांच्याप्रमाणेंच 'काव्यगायना'चा स्व पेशा करणारे पुण्याचे श्री. वाटवे हे आजचे प्रथितयश काव्यगायक होत. वाटव्यांनीं 'वारा फोंफाव या गीतानें जें वारें भावगीतगायनांत आणून सोडलें त्याचें अनुकरण सध्यां सर्वत्र होत आहे. त्यांच्या कांहीं उत्कृष्ट कवितांचें गायन, उदाहरणार्थ– 'गगनिं उगवला सायंतारा' 'नाखवा' 'घरधनी दर्यापार' 'आईस' वगैरे– अत्यंत परिणामकारक झालें आहे. पण काव्यगायनाचा व्यवसाय म्हणून होतांच त्याचें स्वरूप कसें कमी आकर्षक होऊं लागतें तें भावगीतगायकांच्या बऱ्याच कविता जर अ ऐकल्या तर ध्यानांत येईल. चालींचा सारखेपणा, विप्रलंभ अथवा उत्तानशृंगारात्मक भावगीतांची मुख्य निवड, निवडलेल्या काव्यांतील गद्यात्मक रचना, यामुळें अत्यंत सामान्यप्रतीचें काव्य त्याच त्याच चालीं ऐकल्यासारखें वाटतें. भावगीतगायनानें लोकांच्या आवडीचे झालेले बरेच गायक आज तो व्यवसाय कर आहेत. श्री. जे. एल्. रानडे व कारंजकर, त्यापैकींच होत. या गायकांच्या बाबतींत एक गो ध्यानांत ठेवण्यासारखी आहे व ती म्हणजे हे गायक आपणाला पाहिजे त्या चालीवर कवींकडून गा करवून घेतांत. शीघ्रकवींना जरी यामुळें सुसंधि मिळाली तरी उत्कृष्ट काव्या निपज होणें हेंही तितकेंच असंभाव्य होतें. गाण्याचे राग मांड, पिलु, पहा काफी, असे ठराविक असतात. गायन हाच महत्त्वाचा भाग होतो व स्वर साधन म्हणून शद्बांचा उपयोग होतो. साहजिकच भावगीतांचे विषय व चाली या बाबत विविधता र नाहीं आणि सर्वत्र एकच गाऱ्हाणें चालूं आहे अशी कल्पना होऊन खऱ्या काव्यरसिकाचें चित्त व्यथि होतें. बोलपटांतूनही (मराठी बोलपट निघत होते त्यावेळीं) कांही सुप्रसिद्ध कवींच्या कविता घालण्या प्रयत्न यशस्वी व लोकप्रिय झाला. शांता हुबळीकरांचें 'पाहूं रे किती वाट' हें भावगीत अजूनही क व हृदय दोहोंनाहीं संतुष्ट करतें. कविवर्य ताम्ब्यांचीं 'तें दूध तुझ्या त्या घटांतलें,' 'तुझ्या गळ 'रुणझुणुये' वगैरे गाणीं बोलपटांतून योग्य प्रकारें परिणामकारकपणें गायिलीं गेलीं. बोलपटाचा हि जमाना सुरूं होताच मराठी काव्यगायनाचा बोलपटांतील अवतारही आटोपला. नंतर नाट्यसृष्टींत जोत भोळे यांनीं 'तूं माझी अन् तुझा मीच' 'नाचती ओठावरी हे' या सारख्या भावगीतांनीं एक अ आकर्षक तऱ्हा आणून सोडली. आज नभोवाणीकेंद्रांवरून असंख्य गायक भावगीतगायनाचें अस कृत्रिम स्वरूप तसेंच क्वचित् चांगलेंही स्वरूप दाखवत आहेत. काव्यगायनांतील गायकांच्या बळज काव्यकलेचें तेज व स्वत्व नाहींसे होण्याच्या स्थितींत आहे, असें वाटूनच कीं काय 'काव्यवाचन' प्रकारही नभोवाणीकेंद्रावरून ऐकवला जात असतो.

काव्यगायन याचा अर्थ भावगीतगायन हा आज झाला आहे व त्याचा समावेश वधूपरी सारख्या नाजूक कार्यांतही महत्वाचें चांचणी साधन म्हणून केला जात असतो. भावी वधूनें भाव गाऊन वराचा 'भाव' ओळखण्याचा जमाना सुरूं होत आहे. काव्याचा इतका जीवनाशीं मूलगामी सं होत असलेला पाहून भावगीतांनीं काव्याची सामाजिक आवड वाढविली असें विधान करण्याचा

एकाद्याला चटकन् व्हावयाचा. पण जें काव्य या 'काव्य' गायनांत बहुतकरून ऐकावयाला मिळतें त्याचा विचार करतांच काव्याचा हा प्रसार श्रीशारदेस हितावह नाहीं हें मनांत येऊन तसें विधान करण्याचें धाडस कुणी करणार नाहीं. शृंगारिक काव्येंच सतत गाण्यामुळें जरी शृंगार हा रसांचा राजा असला तरीही त्याला फाजील महत्व दिल्यासारखें होतें. 'राजा प्रकृतिरंजनात्' या न्यायानें इतर रसांवर त्याला जुलूम करूं देणें योग्य नाहीं. शिवाय तो कांहीं रसांचा सार्वभौम राजा नाहीं. वत्सल, करुण, वीर इत्यादि रसांचाही आविष्कार काव्यांत झाल्याशिवाय त्याचें नवरसरुचिरत्व राहील कसें ? यासाठीं आजच्या काव्यगायकांनीं काव्यगायनामध्यें ध्येयवादि दृष्टी ठेवूनच या लोकप्रियप्रकाराचें वर्धन वा अनुकरण केलें पाहिजे. केवळ सवंग लोकप्रियता प्राप्त करून घेण्यासाठींच काव्यगायनाचा उपयोग होतां कामा नये. अभिजात व श्रेष्ठ कवींच्या असामान्य व प्रसादपूर्ण कविता निवडून त्यांचें गायन केलें पाहिजे. ताम्ब्यांचीं 'वाटलें नाथ हो', 'चरणाखालिंल हाय मीच रज,' 'घनतमीं शुक्र बघ राज्य करी,' 'मरणांत खरोखर जगजगतें' अशी अत्कृष्ट गेय काव्यें, केशवसुतांच्या 'झपूर्झा,' 'स्फूर्ति,' यशवंतांच्या 'गुलामाचें गाऱ्हाणे,' 'या आम्हांला सुळी,' 'सरिता;' कुसुमाग्रजांच्या 'उसळत गरजत विश्व धुमाळत येइ महाकाली,'' आगगाडी व जमीन','क्रांतीचा जयजयकार, 'माधव ज्यूलियनांच्या' च्या 'आमची मायबोली,' 'साशीर्वाद निरोप,' 'भ्रांत तुम्हां कां पडे ?' मायदेव यांच्या 'घे कुठार कर उगार' 'भाइ घरां आल्या,' बालकवींच्या 'कवींची इच्छा,' तारकांचें गाणें 'निर्झरास,' गिरीशांच्या 'न्याहरीचें गाणें,' 'सुंदर हिरवे माळ,' बींच्या 'चांफा,' 'दीपज्योतीस,' विनायकांची 'हतभागिनी,' गोविंदांची 'स्वतंत्रतेचा पण,' अज्ञातवासींची 'आपलें निशाण,' गोविंदाग्रजांच्या 'राजहंस माझा निजला,' गोफ, तिवारींची 'संताजीची घोड दौड,' रेंदाळकरांची 'अजुनि चालतोंचि वाट,' बोरकरांची 'तेथें कर माझे जुळती,' काव्यविहारींच्या 'लक्ष लागले सांप्रत माझे सतत उत्तरेकडे, 'जगाचा न्याय,' अशा अनेक उत्कृष्ट कविता उदाहरणादाखल सांगतां येतील कीं ज्यांचें गायन चांगल्या तऱ्हेनें करतां येईल. विविध विषयांवरील–राष्ट्रीय, सामाजिक, प्रेमविषयक, वात्सल्यपूर्ण, कारुण्यमय, विडंबनात्मक अशा गेय कविता निवडून काढून रसानुरूप अशा चाली लावून जर गायल्या गेल्या तर बहुजनसमाजाची अभिरुचि सदंशयुक्त केल्याचें केवढें मोठें श्रेय काव्यगायकांना साधतां येईल. चालीच्या विविधतेसाठीं रागज्ञ गायकांनीं, निरनिराळ्या रसांस अनुकूल असे राग आपल्या हिंदसंगीतांत विपुल आहेत त्यांचा उपयोग करून घेणें अत्यंत फायदेशीर आहे. रसानुकूल विविध राग व तालयोजना केल्यास विविधता, वैचित्र्य व रसवत्ता निर्माण होईल. 'मरणांत खरोखर जग जगतें' ही कविता मालकंस रागांत म्हटली कीं, अत्यंत परिणामकारक होते हें स्वतः लेखकानें अनुभविलें आहे. वातावरणनिर्मिमीसाठीं स्वरलहरी सोडून देणें, हरकती [गाण्यांतील] घ्यायच्या असतील तर शद्बामध्यें न घेतां शद्ब व शक्य तों काव्यपंक्ति संपल्यावर घेणें हेंही उपकारक ठरतें. शद्बाच्या मध्यें आलाप वा तान आल्यास त्या अक्षरांचा स्वरांशीं संयोग होईल, अर्थाशीं कसा होणार ? काव्यगायनामध्येंहीं शद्बार्थसंयोग प्रथम व नंतर स्वरसंयोगानें सुलभ रसाविर्भाव असेंच धोरण राखलें गेलें पाहिजे.

वरील विवेचनावरून एक गोष्ट ध्यानांत आली तरी पुरेशी आहे व ती म्हणजे भावगीतगायनाच्या प्रकारानें सध्यांतरी निव्वळ त्यासाठींच म्हणून जी काव्यनिर्मिती होत आहे ती बहुतांश सामान्य व काव्यगायन होत आहे तेंही सरसताप्रतिपादनांत कमी. मुंबईनभोवाणीकेंद्रावर मुलाखतीच्या वेळीं, 'भावगीतांत तुमची तयारी चांगली आहे तर तुम्ही जोशी यांच्या पद्धतीचे की वाटवे यांच्या'? असा सूचक प्रश्न विचारला गेला होता. त्याला उत्तर दिलें गेलें तें असें कीं कुठल्याही पद्धतीचा असें म्हणणें मोठेपणाचें द्योतक नाहीं. दोन्ही पद्धतींचे गुण दोष आतां जनतेसमोर आहेत. आतां तिसरीच पद्धत निर्माण होणें जरूर आहे. या पद्धतींतील

काव्यगायक विविध रसांस अनुकूल अशी रागदारी जाणून घेऊन गायनाच्या संपूर्ण सहकार्यानें सत्‍ गाऊन दाखवतील व समाजाला शृंगाराच्या मोहक, फसव्या वातावरणांतून बाजूस काढून कर्तव्या ओजाच्या मार्गावर आणून सोडतील. काव्याच्या विषयांत 'तो' व 'ती' पेक्षांहीं तिसरें कांहीं तरीं उदात्त, उच्च राष्ट्रीय आहे याची जाणीव ते करून देतील. सध्यां प्रत्येक गोष्टीचा उपयोग राष्ट्रहिता दुर्बिणींतून पाहिला जात आहे. आणि तेंही योग्यच आहे. कारण राष्ट्राच्या संक्रमण काळीं मोहापेक्षां व्याला, भोगापेक्षां त्यागाला अधिक महत्त्व दिलें नाही तर ऊर्जितावस्था येण्याची आशाच सोडली पाहि काव्यामध्यें समाजाच्या भावना हालवून जागृत करण्याचें दिव्य सामर्थ्य आहे. गायनांत दुःखी जीव विरंगुळा देण्याचें संमोहनीय माधुर्य आहे. गायनांतील माधुर्य व काव्यांतील प्रसाद आणि ओज या गुणां संगम जर काव्यगायनांत झाला तर राष्ट्रीय जागृतीचें एक अत्यंत थोर साधन म्हणून काव्यगायन समजलें जाणार नाहीं ? काव्याच्या जीवंत रसानुभूतीस गायकाच्या हृदयाची रसतादात्म्य पावण्याची आवश्यक आहे. काव्यगायनाला राष्ट्रजागृतीच्या साधनाचें महान सामर्थ्य प्राप्त करून देणें हें सर्व आजच्या काव्यगायकांच्या कंठांत व हृदयांत आहे. काव्यगायनाचें सद्यः स्वरूप जरी फारसें हितावह न तरी तें आदर्श व समाजहितकारक होणारच नाहीं इतका निराशावाद निदान प्रस्तुत लेखकाच्या अंतःकरणांत ठाणें धरूं शकणार नाहीं.

वहिनी

[आपली वहिनी सांवळ्या रंगाची आहे, म्हणून चार साळकाया माळकाया तिला टा बोलतात. त्यावेळेस तिची थट्टाखोर नणंद तिला असंच म्हणत असेल; नाहीं कां ?]

माझी वहिनी सांवळी
भाउ प्यार करीं तुला
नजरेंत आणि तुझ्या
स्मृति भाऊची लोपली

सुमधुर हास्य तुझें
त्याचें हृदय ओढतें
सग्‌वहिण लाज तुझी
भाऊला गे फसवितें

याच रंगानें भारला
माझा भाऊ ग देखणा
कां ग दृष्टीनें फेंकिला
वंगजादूचा पसारा

लोक-बोल वृथावाणी
खपे त्यांना न तू राणी
निंदेला न ठांव कांहीं
जळो मरो तद्‌करणीं

बस अेक तुला पुरे
त्याचें हृदय कोवळें
कशाची न खत कांहीं
वाळगी तू ग लाजिरे

रंगी तुझ्या तो रंगला
अन् ताअीला भूलला
सांग जा पतीस तुझ्या
आठव भाउबीजेला

भागवत चौधरी,
कलाविभाग द्वितीय व

संपादकीय.

मूळजी जेठा महाविद्यालयाच्या नियतकालिकाचा हा प्रथम वार्षिक अंक वाचकांस सादर करीत असतां अंतःकरणाला आनंद होणें स्वाभाविक आहे. सध्यां सरकारी परवानगीवांचून कुठलेंही महत्त्वाचें कार्य फलद्रूप होणें दुष्कर असल्यानें त्या परवानगीची प्रतीक्षा करीत जवळ जवळ वर्षसंपेपर्यंतचा काळ गेला. नियतकालिकास परवानगी मिळते कीं नाहीं याबद्दलचा संदेह वाढतां वाढतां आतां निश्चित परवानगी येत नाहीं ही खात्री होण्याची पाळी आली व त्याप्रमाणें कांहीं विद्यार्थ्यांचे लेख परत केले. पण अनपेक्षित गोष्टी घडून आल्या नाहींत तर तें जीवन कसलें ? उशीरां का होईना परवानगी हातीं आली; प्रा. चितानंदांचे प्रयत्न यशस्वी झाले. पुन्हां लेख मागवून घेऊन तांतडीनें नियतकालिक प्रसिद्ध करावयाचें या उत्साहपूर्ण विचारानें प्राचार्य चौधरी व प्राध्यापक बंधूंनीं सहकार्यानें प्रयत्न सुरूं केले. जोरकस इच्छा असेल तर मार्ग हा निघालाच पाहिजे. 'डेक्कन प्रिंटिंग प्रेस' नें धडाडीनें अत्यल्प अवधींत छपाई करून देण्याचें कबूल केलें व हा प्रथम अंक प्रसिद्ध करण्याचा हेतु तडीस गेला.

मराठी विभागासाठीं लेख मागविल्यानंतर फारच थोड्या विद्यार्थ्यांनीं लेख दिल्यानें लेखांची निवड करण्याचा प्रश्न निर्माणच झाला नाहीं. जे थोडे लेख आले ते मात्र समाधानकारक असल्यानें नियतकालिकाची सजावट होऊं शकली. अर्थात् या अंकांत लेखनाच्या विविधतेला थारा मिळणें असंभाव्य आहे हें सांगणें नलगे. महाराष्ट्र विद्यापीठाचें माध्यम मराठी आहे हें अंतःकरणांत बिंबल्यावर आतां आपल्या मातृभाषेची प्रगति सर्व बाजूंनीं व झपाट्यानें सुरूं होणार असे आनंददायक विचार कुणाला सुचणार नाहींत ? असे स्फूर्तिदायक विचार प्रत्येक जाणत्या विद्यार्थ्यांच्या मनांत उचंबळणें हेंच ज्यावेळीं योग्य त्यावेळीं त्यांची उदासीनता अक्षम्य नाहीं का ? विशेषतः जिल्हानिहाय महाविद्यालयें निघत आहेत, त्याचा जर मोठा फायदा व्हावयाचा असेल तर तो म्हणजे प्रादेशिक गोष्टींचें सूक्ष्म ज्ञान वर्धित होणें. या दृष्टीनें त्या त्या जिल्ह्यांतील खेड्यांमधून उच्चशिक्षणासाठीं विद्यार्थीगण त्या त्या जिल्ह्यामधील महाविद्यालयाकडे धाव घेत असल्यानें तो जर आपल्या ग्रामीण अनुभवांचा आविष्कार लेखनद्वारां करूं लागला तर देश्य वातावरण व ग्रामीण जीवनाची सत्यस्थिति बहुजनसमाजासमोर येण्यास केवढी मदत होईल. तारुण्यांतील वाढत्या आशा व आकांक्षा महाविद्यालयीन तरुणांच्या हृदयांत उफाळत असतात. त्यांना मार्ग करून देण्यासाठीं लेखनाचें साधन त्यांनीं हातीं घेतलें पाहिजे. महाविद्यालयीन नियतकालिकांचा उद्देश या उत्साही तरुण लेखक वर्गाला प्रगतिपथावर नेणें हाच आहे. या हेतूच्या सिद्धीसाठीं महाविद्यालयांतील नियतकालिकामध्यें तरी विद्यार्थी विद्यार्थिनींच्या लेखांचा पुरवठा मोठ्या प्रमाणांत होणें अत्यंत आवश्यक व हितकारक आहे.

जेवढें या नियतकालिकांत आलें आहे तेवढेंच फूल ना फुलाची पाकळी या न्यायानें रसिक वर्गानें मान्य करून घेतल्याखेरीज गत्यंतर नाहीं. या अंकांतील लेखांचें सहृदयतया निरीक्षण करण्याबद्दल विनंति करणें अस्थानीं होणार नाहीं. अत्यल्प [८-१० दिवसांच्या] अवधींत सर्व छपाई झाल्यानें कांहीं मुद्रणदोष राहणें संभवनीय आहे, त्यांकडेही फार बारकाईनें न पाहण्याची कृपा वाचकवर्गानें करावी.

'डेक्कन प्रिंटिंग प्रेस' चे आभार मानावे तितके थोडेच आहेत. त्यांच्या अखंड परिश्रमामुळेंच हा अंक इतक्या थोड्या वेळेमध्यें छापून मिळूं शकला. ज्या ज्या प्राध्यापकबंधूंनीं स्वयंस्फूर्त सहाय्य दिलें त्यांचे आभार मानून व ज्यांचे ज्यांचे श्रम या नियतकालिकास प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षपणें उपकारभूत झाले त्या सर्वांचें ऋण मान्य करून हें निवेदन संपवितों.

मूळजी जेठा महाविद्यालय-
मराठी वाङ्मय-मंडळ
वार्षिक अहवाल.

[सन १९४६–४७]

या मराठी वाङ्मय-मंडळाची स्थापना मागील वर्षींच महाराष्ट्राचे आवडते साहित्यिक व दे.
सानेगुरुजी यांच्या हस्तें झाली. या वर्षीं महाविद्यालयांतील विद्यार्थ्यांची संख्या द्विगुणित झाल्यामुळें
ळाच्या सभासदांमध्येंही वाढ झाली. अनेक संकटांना तोंड देऊन महाविद्यालयाचें काम पूर्वींपेक्षांही अ
उत्साहानें सुरूं झालें. आणि त्याच उत्साहामुळें आम्ही मंडळातर्फे आमच्या अल्पशक्तीनुसार
साधनांच्या अनुकूलतेप्रमाणें कार्यक्रम आखूं शकलों.

मंडळानें लोकमान्यांची पुण्यतिथि गतसालाप्रमाणें या वर्षींही साजरी केली. जळगांव
सुप्रसिद्ध वकील श्री. द. वा. जोशी यांचें टिळकचरित्रावर व्याख्यान झालें. ते स्वतः टिळकांच्या ह
त्यांच्या बरोबर खान्देशच्या दौऱ्यावर हिंडले असल्यानें लोकमान्यांच्या जीवनाच्या विविध उज्ज्वल
त्यांनीं प्रत्यक्ष अवलोकिल्या होत्या. अर्थात्‌च अनुभवाच्या जीवंतपणामुळें व अंतःकरणांतील जिव्हाळ्या
व्याख्यान फारच छान झालें. विद्यार्थी श्री. सेवक [प्रथम वर्ष कलाविभाग] यांनींही लोकमान्य
मतप्रणालीचें स्वरूप थोडक्यांत सांगितलें.

मंडळाचा वाढदिवस रामनारायण रुइया महाविद्यालयांतील मराठीचे ख्यातनाम प्राध्या
वृत्तपत्रपंडित व चिकित्सक लेखक श्री न. र. फाटक यांच्या हस्तें दिनांक१०-८-४६ला उत्कृष्ट तऱ्हेनें
पडला. ज्यांच्या उत्साहानें व मार्गदर्शनानें मराठी वाङ्मय–मंडळाची मुहूर्तमेढ रोवली गेली ते पू.
गद्रे यावर्षीं आमच्यांत नसले तरी त्यांची जागा प्रा. ग. ह. तारळेकर यांनीं चांगल्या रीतीनें भरून का
प्रा. तारळेकरांच्या मार्गदर्शनाचा आम्हांस खूपच उपयोग झाला; किंबहुना त्यांच्या मार्गदर्शनाशि
म. वा. मंडळाला हें यश मिळवितां आलेंच नसतें. प्रा. न. र. फाटक यांनीं मराठी भाषेचें सौंद
महत्त्व, मराठींतील श्रेष्ठतम प्राचीन काव्यांतील मार्मिक स्थळें दाखवून विद्यार्थ्यांना पटवून दिलें. चुर
विनोदामुळें दोन तास केव्हां संपलें हें कळलें सुद्धां नाहीं. प्राचार्य चौधरी यांचे हस्तें मंडळातर्फे
हार घालण्यांत आला आणि राष्ट्रगीत होऊन कार्यक्रम संपला.

दिनांक १७-८--४६ ला दे. भ. शंकरराव देव यांचा लाभ मंडळास झाला. त्यांचे बरो
दे. भ. देवकीनंदन व दे. भ. वासुदेवराव कोल्हटकर यांनींही मंडळास भेट देऊन उपकृत केलें. दे.
शंकरराव देव यांनीं ' क्रांति दाराशीं आहे. सूर्योदय होणारच. सत्तासंक्रमण शांततेनेंही, रक्तशून्यक्रांती
शक्य आहे. तशी क्रांति ही वैभवशाली क्रांति ठरेल ' असे ओजस्वी विचार प्रदर्शित केले.

येथील सुप्रसिद्ध वकील दे. भ. वाडेकर यांच्या हस्तें गांधी–जयंतीचा कार्यक्रम उत्साहानें
पडला. गांधीचरित्र व गांधीवाद त्यांनीं तन्मयतेनें विद्यार्थ्यांना समजावून सांगितला व थोर वि
आचरणांत आणल्याशिवाय त्यांचें तेज पडूं शकत नाहीं हा श्रेष्ठ सिद्धान्त स्वानुभवाच्या बोलांनीं कथन

यानंतर वार्षिक स्नेहसंमेलनाच्या गडबडीमुळें पहिल्या सहामाहींतील कार्यक्रम बंद ठेवावे ला

दुसऱ्या सहामाहींत दिनांक ११-१२-४६ ला महामहोपाध्याय प्रा. दत्तो वामन पोतदार यांनीं आमच्या मंडळाला आमच्या विनंतीनुसार भेट दिली. ' महाराष्ट्र विद्यापीठ ' या आजच्या जिव्हाळ्याच्या व महत्त्वाच्या प्रश्नामागील भूमिका अत्यंत अधिकारवाणीनें व आपल्या विनोदगर्भ सहजसुंदर शैलीनें त्यांनीं स्पष्ट केली. या महत्त्वाच्या प्रश्नामधील गुंतागुंतीच्या गोष्टी सांगून श्रेष्ठ व सुलभ अध्ययनास मातृभाषाच कशी प्रभावशाली असते व सुरवातीस अडचणी आल्या तरी त्यांतून मार्ग काढणें कसें शक्य व इष्ट आहे तें पटवून दिलें.

या वर्षाचा मंडळाचा शेवटचा कार्यक्रम दिनांक १३-२-४७ ला राजकवि यशवंतांच्या काव्यगायनानें साजरा झाला. यशवंतांनीं आपलीं ओजस्वी व मधुर काव्यें गाऊन विद्यार्थ्यांत चैतन्य निर्माण केलें.

मंडळाच्या कार्यक्रमांमध्यें ज्यांनीं ज्यांनीं आम्हांस मदत केली त्या सर्वांचें मंडळ आभारी आहे.

मो. स. भावे
[प्रमुख कार्यवाह]
मराठी वाङ्मय-मंडळ
मूळजी जेठा महाविद्यालय, जळगांव पू. खा.

आपण प्रथम विजयस्टोअर्सलाच जरूर—
भेट द्या.
स्टेशनरी, कटलरी, सौंदर्यसाधनें, स्त्रियोपयोगी वस्तु, प्रेझेंटेशन आर्टिकल्स
व
आपणास लागणाऱ्या सर्व आवश्यक वस्तू एकाच आणि किफायतशीर
दरानें विकणारा जनतेचा आवडता –
विजय स्टोअर्स, जळगांव [पू. खा.]
(जयस्तंभाजवळ)

Printed at the Deccan Press by Mr. V. C. Nehete and published by
Prof. T. P. Chitanand at The M. J. Arts and Science College,
JALGAON, (E. Khandesh)